

OBIECTIVUL principal al cercetărilor a rămas, și în al patrulea an de activitate a șantierului, marea necropolă daco-romană de la Cașolt¹. Concomitent s-au efectuat săpături și în alte puncte din împrejurimile necropolei mari, anume în așezarea contemporană de pe versantul de sud al Dealului Bradului, în necropola hallstattiană de la « Trei Morminți » și în așezarea neo-eneolitică de la Poiana în Pisc.

Un obiectiv ceva mai îndepărtat al cercetărilor din 1957 l-a constituit așezarea romană de pe teritoriul satului Boița (r. Sibiu). Cu mijloacele financiare puse la dispoziția șantierului de Muzeul Brukenthal din Sibiu, s-au executat aici sondaje de recunoaștere și informare².

În cele ce urmează vom prezenta pe scurt rezultatele obținute în fiecare din aceste obiective cercetate.

1. NECROPOLA DACO-ROMANĂ DE LA CAȘOLT³

În anul 1957 s-au săpat 16 tumuli (T. LI—LXVI), dintre care 13 în zona de sud-vest (I), unul în zona de centru (II) și doi în zona de nord-est (III). Observațiile făcute și rezultatele obținute prin săparea acestor noi tumuli confirmă constatările anterioare și aduc totodată noi precizări cu privire la ritul de înmormântare și la caracterul necropolei. Aceste rezultate, adăugate la cele obținute în campaniile anterioare, contribuie la o mai bună lămurire a problemelor de ordin istoric, cultural și etnic privitoare la necropolă.

Prin săpăturile din 1957 s-a confirmat încă o dată că singurul rit de înmormântare folosit în necropola de la Cașolt este incinerarea efectuată pe locul ridicării tumulului. Dovada o constituie prezența în fiecare tumul a vetrei de ardere sau a stratului funerar, din care nu lipsesc oasele umane calcinate. Cu toate acestea, ca o excepție foarte clară, în unul din tumulii săpați anul acesta (T.LVIII — 65) vatra funerară a lipsit cu totul, negăsindu-se nici cea mai mică urmă de foc sau de oase calcinate. Cu toate acestea tumulul se contura clar pe teren, diametrele lui fiind de 7,55 × 6,16 m, iar înălțimea de 0,50 m. În manta, la diferite adâncimi, s-au găsit mai multe fragmente ceramice aparținând mai multor vase și o strachină

¹ Colectivul șantierului a fost alcătuit din: M. Macrea, responsabil, E. Chirilă, L. David, E. Dobroiu, P. Iacoviță, N. Lupu, I. Mitrofan, I. Paul, M. Rusu, membri, și Gh. Arion, V. Dragoș, S. Moga, Ov. Ploscaru, Gh. Popa, studenți. Lucrările s-au efectuat între 1 iulie—31 august 1957.

² La Boița săpăturile s-au efectuat între 16—31

august 1957 și la ele au participat: M. Macrea, H. Dai-coviciu, L. David și N. Lupu.

³ Rapoartele preliminare anterioare, începând cu anul 1954, au apărut în SCIV, VI, 3—4, 1955, p. 581 și urm.; *Materiale*, IV, 1957, p. 119 și urm., *ibidem*. V, 1958, p. 403 și urm. Planul necropolei în SCIV, VI, 1955, pl. II.

întreagă așezată cu gura în jos. Lărgind marginile săpăturii, spre a verifica dacă nu cumva mormîntul se află deplasat în afara conturului tumulului, s-a mai găsit, la mică adîncime, o monedă romană și anume un as de bronz de la Faustina Senior (141? — 161). Prezența ceramicii și a monedei constituie un indiciu că, cu prilejul ridicării tumulului ar fi avut loc un ritual funerar redus. Dar lipsa totală a oricăror urme de cărbune, arsură sau oase calcinate sugerează ideea că am avea în acest caz un cenotaf, adică o înmormîntare simbolică pentru o persoană care a murit în altă parte. Această concluzie vine în sprijinul ipotezei privitoare la înmormîn-

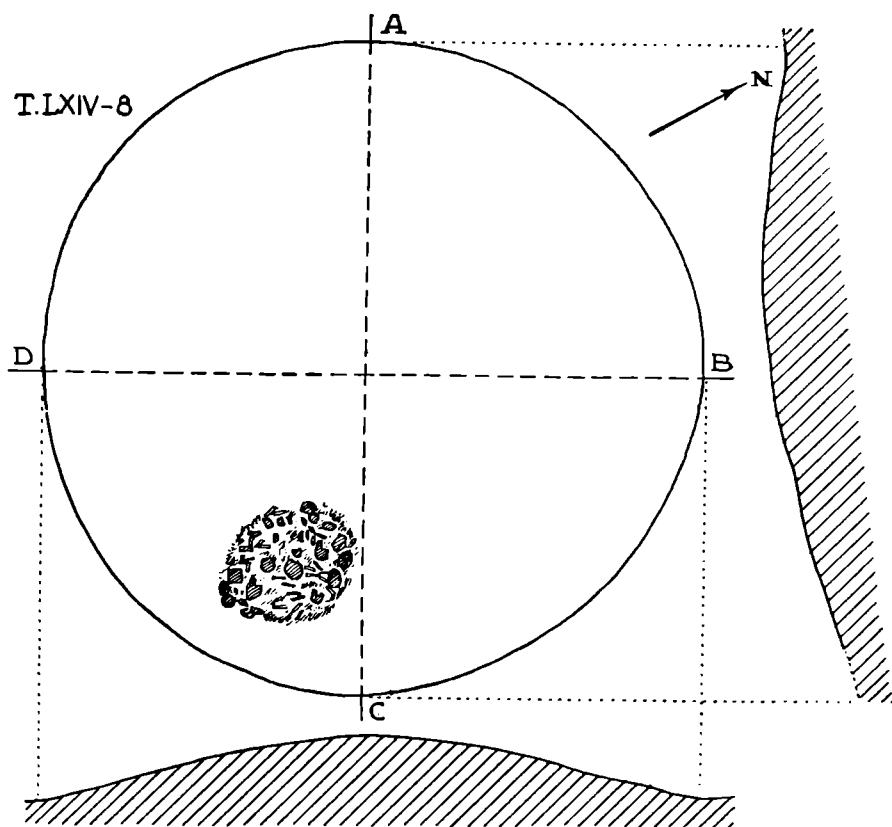

Fig. 1. — Cașolt. Necropola daco-romană. Planul T. LXIV—8, cu vatra funerară situată spre marginea de sud a movilei.

tările în lipsă, la care ne gîndiserăm și în alte cîteva cazuri (de pildă T. XLIV—86), cînd urmele rugului erau prea sărace.

În toți ceilalți tumuli însă urmele incinerării pe loc sînt evidente. În majoritatea tumulilor rugul se ridica direct pe solul antic, fără ca terenul să fi fost în prealabil nivelat. Urmele rugului se prezintă ca o masă compactă de pămînt înroșit și de cărbune, în care se amestecă oasele calcinate și diferite fragmente ceramice sau alte obiecte făcînd parte din inventarul funerar. Grosimea acestui strat funerar variază între 0,05—0,20 m, după intensitatea arderilor și după starea de conservare. Inițial, rugul era probabil patrulater, dar în săpătură urmele lui, adică vatra funerară, se prezintă ca avînd o formă ovală. Dimensiunile vetrei funerare variază: $2,50 \times 1,35$ m; $1,75 \times 1,50$ m; $2,95 \times 2,40$ m; $1,10 \times 0,90$ m; $2,70 \times 2,50$ m; $1,75 \times 0,80$ m; $1,60 \times 1,60$ m; $1,80 \times 1,20$ m; $1,60 \times 1,50$ m; $1,80 \times 1,50$ m. De obicei vatra funerară se găsește aproximativ la centrul tumulului. O abatere de la această

regulă s-a constatat în T. LXIV—8, în care vatra funerară era situată înspre limita de sud a movilei (fig. 1). Tumulul aflându-se în pantă, bănuim că forma movilei s-a schimbat în decursul timpurilor, datorită depunerilor de pământ în partea de nord (de sus) a ei.

În schimb în alți trei tumuli pe locul rugului funerar s-a putut constata existența cite unei gropi săpate în solul antic, avînd destinația de a adăposti resturile incinerăției. În toate trei cazurile, groapa de sub rug se prezintă ca un pat funerar de formă dreptunghiulară cu marginile rotunjite. În T. LI—68 dimensiunile patului funerar sînt de $1,60 \times 0,90$ m iar adîncimea 0,15 m, în T. LIV—44 de $1,40 \times 0,75$, adîncimea 0,17 m, iar în T. LIX—53 de $1,50 \times 0,70$, adîncimea 0,20 m. Aceste

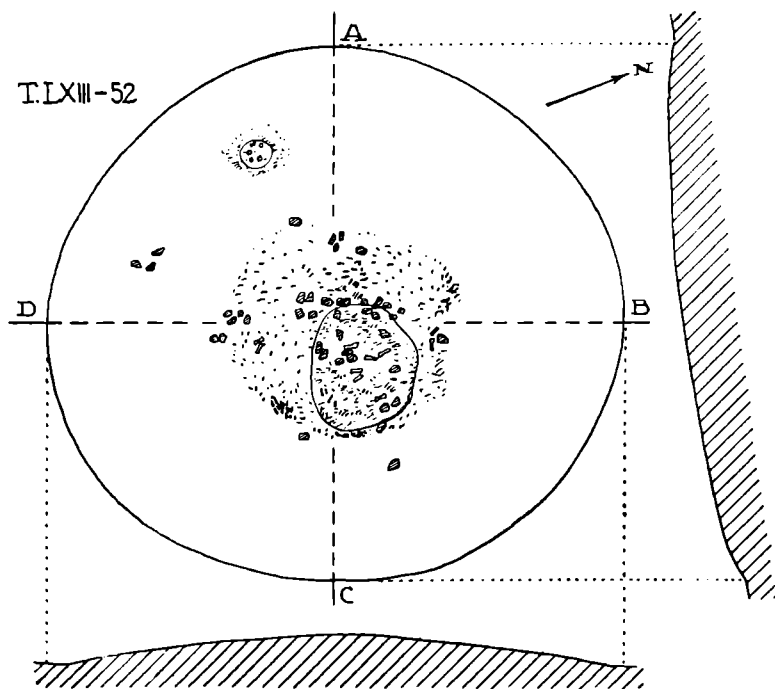

Fig. 2. — Necropola daco-romană. Planul T. LXIII—52 cu vatra funerară de la mijlocul movilei și cu vatra de foc secundară la marginea ei.

gropi au fost găsite pline cu cărbune, cenușă și obiecte ale inventarului funerar. Marginile gropilor sînt puternic înroșite de foc. Orientarea lor este cu axul lung pe direcția sud-vest—nord-est, sud-est—nord-vest sau nord-sud. Mărimea lor corespunde cu aceea a rugului, pe care cadavrul era pus în poziția chircită. După rezultatele de pînă acum asemenea gropi sau paturi funerare s-au constatat numai în zona de sud-est (I) a necropolei.

Fie că este vorba de vetre funerare simple, așezate direct pe solul antic, fie că avem de-a face cu gropi sau paturi funerare, cărbunii se găsesc răspîndiți și în afara lor, dar obișnuit ei nu au înroșit pămîntul pe care au căzut. Răspîndirea cărbunilor în afara vetrelor funerare, cantitate mai mare sau mai mică, variază de la tumul la tumul.

Pentru aprinderea rugului se foloseau silexuri. Și în anul acesta am găsit asemenea silexuri în patru tumuli, anume două bucăți în T. LI—68 și cite unul în T. LVI—264, T. LIX—53 (fig. 12/12) și T. LX—79. În alți doi tumuli (T. LI—68 și T. LVI—264) s-a putut constata iarăși existența cite unei gropițe circulare

situată la un capăt al vetrei funerare. Aceste gropițe erau folosite probabil cu prilejul aprinderii rugului. În T. LI—68 gropița avea diametrul de 0,25 m, iar în T. LVI—264 diametrul ei era de 0,50 m, iar adâncimea numai de 0,12 m.

În regulă generală după arderea rugului resturile incinerării erau lăsate așa cum căzuseră pe vatra rugului. Pe vatră se spărgeau apoi ritual vasele folosite de

către participanții la banchet și după aceea se puneau obișnuitele vase de ofrandă, peste care în cele din urmă se ridica movila de pământ. Într-un singur tumul (T. LVIII—111), cercetat în 1957, resturile incinerăției, cărbunii, oasele calcinate, au fost găsite strânse grămadă la mijlocul vetrei funerare, peste ele fiind depuse vasele de ofrandă, care s-au spart probabil cu prilejul ridicării movilei.

În doi tumuli (T. LVI—264 și T. LXIII—52) alături de vatra funerară, la oarecare distanță, spre marginea movilei, s-a constatat o a doua

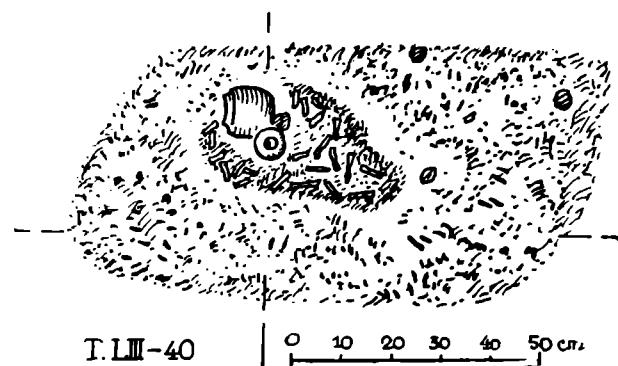

Fig. 3. Necropola daco-romană. T. LIII—40: vatra funerară cu vasele de ofrandă.

vatră de foc. În primul tumul ea constă numai din cărbuni răspândiți pe o suprafață de $1,15 \times 1,20$ m, în timp ce în al doilea tumul ea se prezintă ca o gropiță cu diametrul de 0,40 m și adâncă de 0,18 m. Ea era plină cu cărbuni, iar pământul de la marginile ei era ceramizat (fig. 2).

Aceste vetre secundare erau folosite pentru pregătirea banchetului funebru.

Vasele de ofrandă erau depuse întregi pe rugul funerar, obișnuit la o margine a lui și grupate. Cu toate acestea numai în cițiva dintre tumulii săpați în anul acesta vasele de ofrandă au fost găsite *in situ*, întregi sau crăpate datorită presiunii pământului, dar rămase pe loc. Mai bine păstrate și grupate au fost găsite vasele de ofrandă în tumulii LIII—40 (fig. 3), LVII—111, LXII—47 (fig. 4 și 5) LXIV—8 (fig. 1), LXV—2 (fig. 6).

În schimb în opt tumuli săpați anul acesta (T. LI—68; T. LII—27; T. LIV—44; T. LV—227; T. LVI—264; T. LXI—94; T. LXIII—57; T. LXVI—268), vasele întregi de ofrandă lipseau cu totul, deși, la unii cel puțin, vatra funerară era bine păstrată.

În cei mai mulți dintre acești tumuli, pe vatra funerară nu s-au găsit decât puține fragmente ceramice negrupate și alte câteva obiecte de inventar. Explicația lipsei vaselor de ofrandă *in situ* o găsim în presupunerea că acești tumuli au fost jefuiți în antichitate. Ipoteza aceasta am avut-o în vedere și în rapoartele preliminare anterioare. Ea s-a confirmat și mai mult prin cercetările din anul acesta. Într-adevăr mulți dintre tumulii din această categorie, în afară de lipsa vaselor întregi de pe vatra funerară, prezintă și alte indicii de răvășire, ca de pildă teșirea vârfului

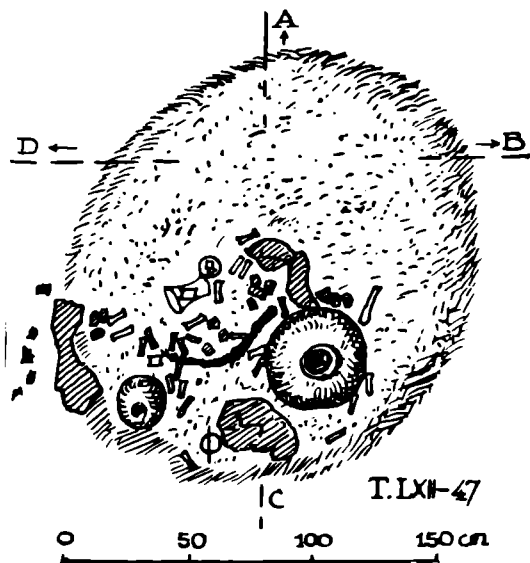

Fig. 4. — Necropola daco-romană. T. LXII—47, vatra funerară cu vasele de ofrandă.

mobilei (T. LII—27; T. LV—227; T. LVI—264; T. LXI—94) şi apariţia oaselor calcinate în pământul mantalei, uneori pînă aproape la suprafaţă (T. LII—27; T. LV—227; T. LXI—94; T. LXVI—268).

O confirmare foarte categorică a jefuirii, probabil în antichitate, a mormintelor, am obţinut-o în T. LX—79. Acesta este un tumul mare cu diametrul de $14,45 \times 13,30$ m şi înălţimea de 1,30 m. Vatra funerară este mare, măsurînd $2,70 \times 2,50$ m, situată cam la mijlocul mobilei şi bine păstrată (fig. 7). Pe ea s-au găsit, negrupate, două vase întregi, anume vasul principal şi o strachină cu trei picioare cu capacul ei, apoi fragmente din alte vase şi alte obiecte de inventar,

Fig. 5. — Necropola daco-romană. T. LXII—47: vasul principal in situ.

printre care o fibulă de bronz întreagă (fig. 12/15), dinţi de piepten, cuie de fier (fig. 12/17—18), o mărgea şi fragmente dintr-un obiect de os lustruit, poate un disc (fig. 12/13, 16). La capătul de sud al vetrei funerare s-a dat peste o casetă de piatră, relativ bine păstrată. Dimensiunile ei exterioare sînt de $1,10 \times 0,75$ m iar înălţimea de cca 0,90 m.

O altă casetă de piatră, de acelaşi stil, am mai găsit în campania anului 1955, în T. XXVI—21¹. Asemenea casete de piatră semnala în necropola de la Caşolt şi C. Gooss, cu prilejul săpăturilor din 1876². Tot resturi ale unei asemenea casete de piatră socotim, acum, a fi şi lespezile foarte fragmentate găsite la marginea tumulului II—292³, ajunse aici o dată cu jefuirea în antichitate a mormîntului. Rostul acestor casete, întîlnite numai sporadic în necropola de la Caşolt, în timp ce ele sînt nelipsite din fiecare tumul în necropola daco-romană de la Ighiu (r. Alba)⁴ este de a adăposti în ele rămăşiţele incinerării şi inventarul funerar mai de preţ, în timp ce vasele de ofrandă sînt depuse, ca şi în ceilalţi tumuli, pe vatra funerară.

¹ Materiale, IV, 1957, p. 129 şi urm., cu fig. 8, şi p. 143.

² N. Lupu, *Istoricul cercetărilor necropolei de la*

Caşolt-Sibiu, SCŞCluj, VI, 1955, p. 113.

³ SCIV, VI, 1955, p. 586.

⁴ Dacia, N.S., I, 1957, p. 214 şi urm., cu fig. 2/2.

Caseta din T. LX—79, deși relativ bine păstrată, a fost în mod sigur jefuită, după cum se poate vedea chiar în fotografia pe care o reproducem aici (fig. 8). Pereții cutiei, alcătuiți din mai multe lespezi rudimentar cioplite, sînt păstrați

Fig. 6. — Necropola daco-romană. T. LXV—2: vasele de ofrandă de pe vatra funerară.

nemișcați. Cutia avea și capac alcătuit din altă lespede mai mare. Capacul e rupt; în colțul din dreapta (de nord-est) lipsește o bucată care a ajuns alături de casetă.

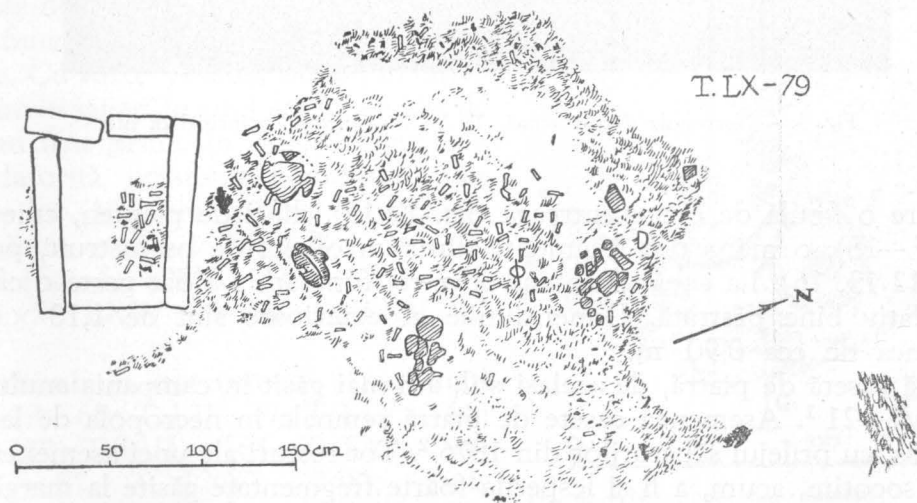

Fig. 7. — Necropola daco-romană. T. LX—79: vatra funerară și caseta de piatră.

Prin această gaură practică în capac, conținutul cel mai de preț al casetei a fost jefuit. De aceea, noi nu am mai găsit în casetă decît pămînt, oase calcinate în mare cantitate, cărbuni, cîteva fragmente ceramice foarte mărunte și o monedă de bronz, relativ bine păstrată, de la Antoninus Pius din anul 151 e.n. Jefuirea s-a făcut prin practicarea unui crater în formă de pîlnie, care a pătruns chiar la casetă. De aceea bănuim că jefuirea a avut loc curînd după incinerare și a fost efectuată de

unul care știa unde se găsește caseta de piatră — nu la mijlocul tumulului, ci puțin lateral — și ce conținea ea.

Cîștigînd tot mai multă certitudine că mulți tumuli funerari din necropola de la Cașolț au fost jefuiți încă din antichitate, trebuie să ne revizuim și părerea despre sărăcia atît a mormintelor din această necropolă, cît și a populației care se înmormînta în ea. E de presupus că mormintele jefuite în antichitate aveau un inventar funerar mai bogat și mai prețios decît cel pe care îl găsim în mormintele ajunse pînă la noi nederanjate și care nu au fost jefuite tocmai fiindcă se știa că nu conțin obiecte prețioase.

În tumulii săpați de noi din 1954 pînă astăzi, ca și în cei săpați mai înainte de către ceilalți cercetători, inventarul funerar era alcătuit în general din obiecte

Fig. 8. — Necropola daco-romană. T. LX—79: vatra funerară și caseta de piatră (foto).

fără o valoare intrinsecă prea mare, ceramică în mare cantitate, apoi obiecte sau podoabe de fier, bronz, sticlă, pastă sau os. Monedele sînt și ele întotdeauna de bronz și reprezintă cel mai mic nominal roman, asul. În afară de o monedă dacică de argint, descoperită în săpăturile lui Oct. Floca din 1939, nu se putea cita pînă acum nici un alt obiect de metal prețios din necropola de la Cașolț.

Că totuși asemenea obiecte de aur și argint erau depuse uneori în morminte — ne gîndim că acesta trebuie să fi fost cazul pentru cei mai mulți din tumulii jefuiți în antichitate — ne-o dovedește inventarul tumulului LIX—53, săpat în campania anului 1957. Acest tumul face parte din categoria tumulilor mici (diametrele $8 \times 8,9$ m, înălțimea actuală 0,65 m) și e situat chiar la marginea de sud a necropolei. După înfățișare se arăta a fi un tumul de la care nu te puteai aștepta la un inventar funerar prea bogat. Dezvelirea lui a scos însă la iveală lucruri interesante.

Mai întîi T. LIX—53 cuprinde două morminte distincte, situate nu prea departe unul de altul, dar nici unul la mijlocul movilei (fig. 9). Vatra funerară I e o groapă patrulateră cu fundul ușor alveolat, avînd dimensiunile de $1,50 \times 0,70$ m

iar adîncimea 0,20 m. Ea este orientată cu axul lung pe direcția nord-sud (fig. 10). Era plină cu cărbune și oase calcinate. Marginile gropii erau înroșite

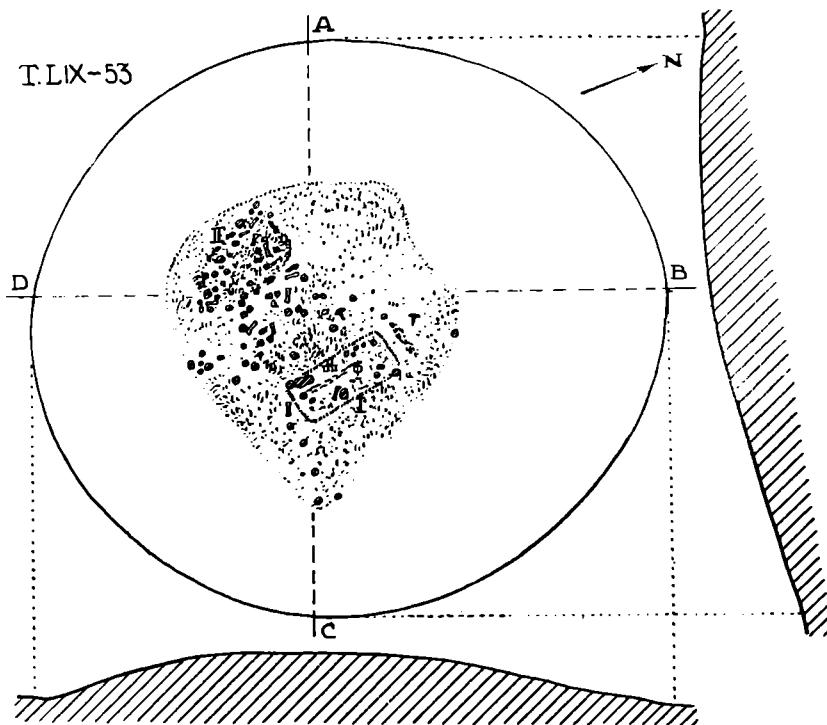

Fig. 9. — Necropola daco-romană. T. LIX—53: planul tumulului cu cele două vetre funerare (I și II).

puternic. Colțurile ei erau rotunjite. Rămășițele incinerării au fost găsite nederanjate în groapă. S-au recunoscut clar mai multe bîrne carbonizate din lemn de stejar,

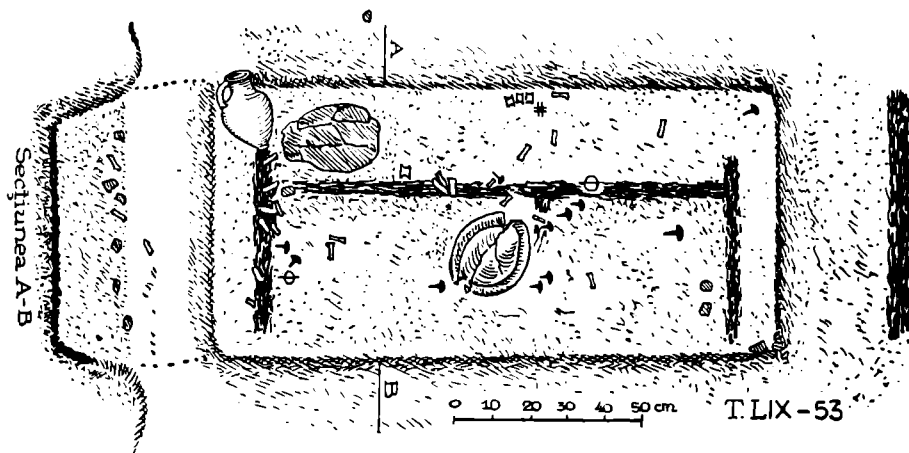

Fig. 10. — Necropola daco-romană. T. LIX—53: vatra funerară I.

avînd lățimea de 4,5 cm și grosimea de 2 cm. O altă bîrnă carbonizată a fost găsită în afara patului funerar, fiind probabil căzută de pe rug. În jurul sau înfipite în bîrnele carbonizate s-au găsit vreo 16 capete de cuie de fier, care fac parte, probabil, din sicriul în care cadavrul a fost pus pe rug. Examinîndu-se oasele calcinate s-a

stabilit că mortul a fost pus pe rug în poziție chircită, cu capul spre sud și picioarele spre nord, culcat pe stînga și cu fața spre est.

Peste rămășițele incinerăției s-au spart mai întîi ritual cîteva vase, ale căror fragmente s-au găsit și sub vasele de ofrandă aflate întregi sau crăpate sub presiunea pămîntului, dar nederanjate. În colțul sud-vestic al gropii s-a găsit o cană cu toartă, din pastă cenușie, păstrată întregă (fig. 11). În apropierea ei, vasul principal era răsturnat, crăpat și turtit. Cam la mijlocul patului funerar s-a găsit o farfurie de culoare roșie-cafenie, fragmentată, dar *in situ*.

În stratul de arsură care umplea groapa rugului s-au găsit în afară de cuie de fier și cîteva obiecte de podoabă (fig. 12/1—12, 19), printre care un fragment dintr-o mărgea de piatră, mărgelile din pastă vitroasă pulverizată, un cercel din fir de aur răsucit (nr. 4) și un buton dintr-o fibulă masivă de argint (nr. 5). După obiectele de podoabă, mormîntul aparține unei femei.

A doua vatră funerară (II) e de formă ovală, cu diametrul de $1,10 \times 0,90$ m, orientată cu axul lung tot pe direcția nord-sud. Vatra e situată direct pe solul antic, fără vreo nivelare a terenului în prealabil. Stratul de cărbune e gros de circa 7 cm, iar la bază pămîntul e înroșit pe o grosime de 2 cm și mai jos e influențat de foc (pigmentat în violet) încă 2—4 cm. Pe această

Fig. 11. — Necropola daco-romană. T. LIX—53: cană de lut, cu toartă.

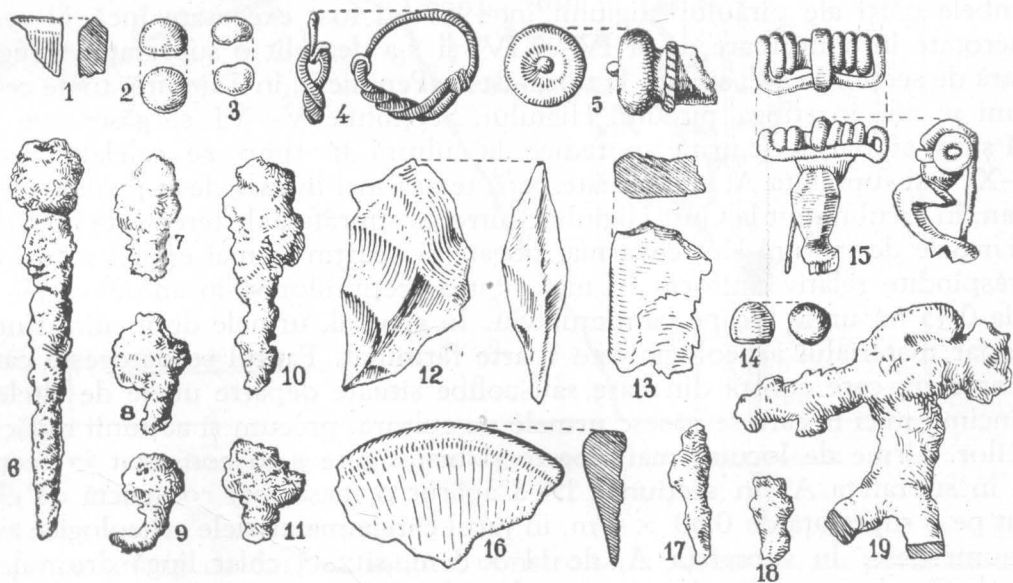

Fig. 12. — Necropola daco-romană: obiecte din inventarul mormintelor LIX—53 (1—12, 19) și LX—79 (13—18).

a doua vatră nu s-au găsit vase întregi, numai fragmente. Oasele par să aparțină unui copil. Un strat neîntrerupt de cărbune unește cele două vetre. Cele două morminte sînt contemporane și aparțin probabil unei mame și copilului ei, incinerăți deodată, dar pe două ruguri.

Nefiind jefuit, T. LIX—53, în care s-a găsit un cercel de aur și fragmentul unei fibule de argint, ne face să presupunem că toți tumulii jefuiți în antichitate conțineau în inventarul lor obiecte de metal prețios. Prezența podobeilor prețioase explică pe de altă parte jefuirea în mare număr a tumulilor din necropola daco-romană de la Cașolț.

2. AȘEZAREA DIN EPOCA ROMANĂ

Existența unei așezări contemporane cu necropola a fost stabilită încă în 1954, pe locul actualei Pepiniere, situată la sud de necropolă, pe panta aceluiași deal. Dar sondajele executate în Pepinieră au arătat că în acest loc în afară de locuirea din epoca romană, documentată prin materiale ceramice similare celor din necropolă, au existat și așezări mai vechi, dintre care una mai bogată datează din epoca eneolitică și aparține culturii Coțofeni¹. De aceea materialul contemporan necropolei era amestecat cu cel din epocile mai vechi, de care nu a putut fi întotdeauna deosebit cu certitudine.

Alte trei sondaje efectuate în 1956 la nord-est de Pepinieră, la locul numit Tăietură, au arătat însă că în această parte așezarea de tip Coțofeni nu mai continuă și că întregul strat de cultură, foarte subțire, pînă la 0,40 m, aparține exclusiv epocii romane. S-au constatat atunci urme de locuințe, constînd din chirpic și o vatră de foc. Materialul ceramic s-a dovedit a fi în parte analog celui din necropolă, dar în parte deosebit, prin faptul că s-au găsit și fragmente ceramice lucrate cu mîna și ornamentate cu briuri alveolate de autentică factură dacică.

Constatîndu-se că la suprafață urmele de cultură se întind și mai departe, pe ambele părți ale pîrăului Higiului, în 1957 au fost executate încă 11 secțiuni (numerotate în continuare de la IV—XIV) și s-a dezvelit o suprafață A (fig. 13). În afară de secțiunea IV, situată la nord-est de Pepinieră, în Tăietură, toate celelalte secțiuni se află în stînga pîrăului Higiului. Secțiunile V—VI se găsesc pe prima terasă și nu au dat decît urme sporadice de cultură, în timp ce celelalte secțiuni, VII—XIV și suprafața A, sînt situate pe o terasă mai întinsă de la poalele Dealului lui Dan, în locul numit la Gura Higiului. Întreaga suprafață de teren este împădurită.

Urmele de cultură sînt ceva mai bogate și aparțin numai epocii romane. Ele sînt răspîndite relativ uniform în majoritatea secțiunilor și în adîncime ele merg pînă la 0,45 m, unde începe pămîntul viu. În general, urmele de locuire sînt sporadice, iar materialul arheologic este foarte fărîmițat. Faptul se datorește caracterului așezării, care consta din case sau colibe situate departe unele de altele, dar și adîncimii mici la care se găsesc urmele de cultură, precum și acțiunii rădăcinilor copacilor. Urme de locuire mai bogate și mai sigure s-au constatat în secțiunea IX și în suprafața A. În secțiunea IX a apărut o masă mai compactă de chirpic înroșit pe o suprafață de 0,50 × 4 m, în jurul căreia materialele arheologice au fost mai numeroase. În suprafața A, de 11 × 8 m, situată chiar lîngă drumul de la Bradu la Cașolț, s-a observat o îngrămădire de pietre de rîu, care pe o suprafață de circa 2,50 × 2 m alcătuiesc un fel de pavaj la același nivel (fig. 14). Atît pe acest pavaj, cît și mai departe în toată suprafața A s-au găsit numeroase urme de cultură, constînd din cărbune, chirpic cu urme de nuiel, numeroase fragmente ceramice și mai multe obiecte de metal. E fără îndoială că aici avem urmele unei locuințe. Așa cum se înfățișează în săpătură, aceste urme de locuire, mai ales prin prezența

¹ SCIV, VI, 1955, p. 609—610.

pietrelor de râu, masate, dar fără a contura mai exact limitele locuinței, prezintă o frapantă asemănare cu urmele de locuințe din așezarea dacică de la Arpașul de Sus, unde de asemenea ele se înfățișează ca îngrămădiri neregulate de pietre de râu¹. Un alt element comun și asemănător îl constituie vetrele de foc. Probabil că avem

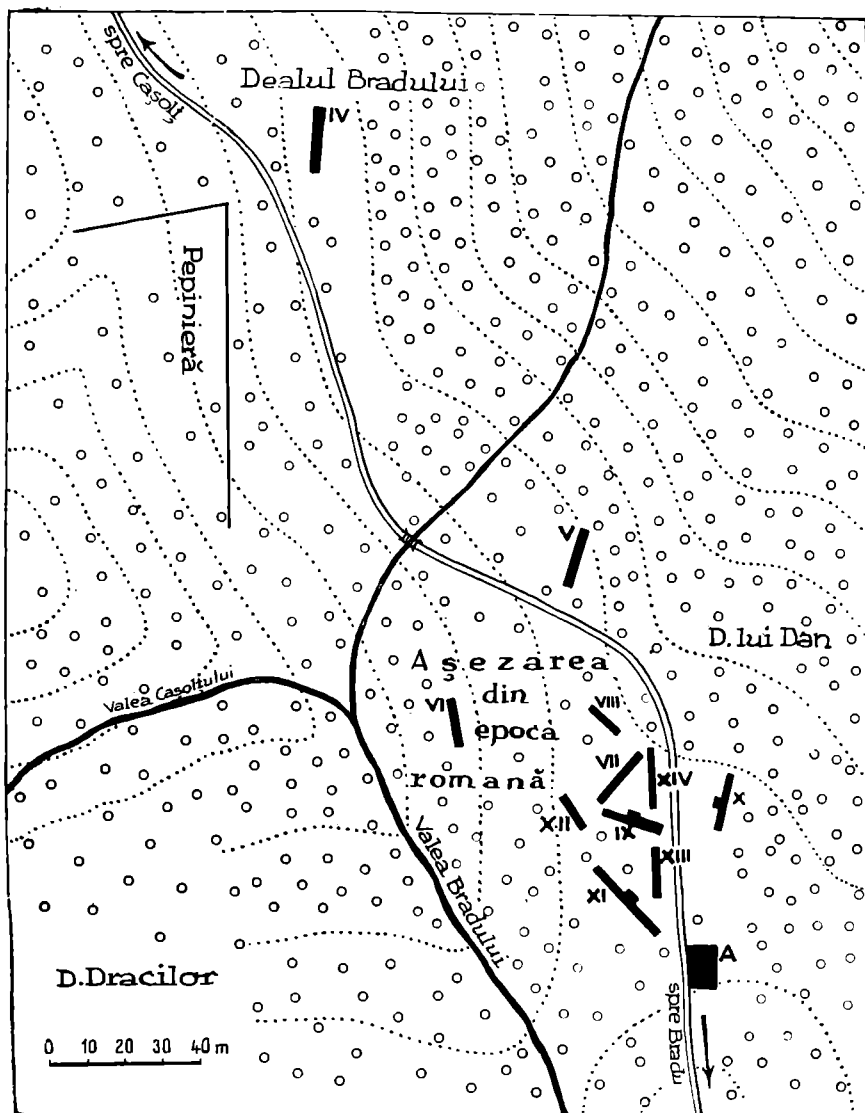

Fig. 13. — Schița de teren cu secțiunile din așezarea din epoca romană de la Gura Higiului.

de-a face cu un tip de casă de munte, construită la suprafață, cu pavaj de piatră de râu, peste care se punea probabil lut, și cu pereții din lemn cu lipitură de lut. Tipul acesta de casă se menține în valea Oltului din epoca dacică până în epoca romană.

Materialul arheologic cules din toate secțiunile aparține epocii romane. Ceramica este în parte de factură romană, dar în cea mai mare parte de factură veche, dacică. Mai multe fragmente ceramice fac parte din vase ornamentate

¹ Materiale, IV, 1957, p. 145 și urm., cu fig. 19 și 20.

Nefiind jefuit, T. LIX—53, în care s-a găsit un cercel de aur și fragmentul unei fibule de argint, ne face să presupunem că toți tumulii jefuiți în antichitate conțineau în inventarul lor obiecte de metal prețios. Prezența podoaabelor prețioase explică pe de altă parte jefuirea în mare număr a tumulilor din necropola daco-romană de la Cașolț.

2. AȘEZAREA DIN EPOCA ROMANĂ

Existența unei așezări contemporane cu necropola a fost stabilită încă în 1954, pe locul actualei Pepiniere, situată la sud de necropolă, pe panta aceluiași deal. Dar sondajele executate în Pepinieră au arătat că în acest loc în afară de locuirea din epoca romană, documentată prin materiale ceramice similare celor din necropolă, au existat și așezări mai vechi, dintre care una mai bogată datează din epoca eneolitică și aparține culturii Coțofeni¹. De aceea materialul contemporan necropolei era amestecat cu cel din epocile mai vechi, de care nu a putut fi întotdeauna deosebit cu certitudine.

Alte trei sondaje efectuate în 1956 la nord-est de Pepinieră, la locul numit Tăietură, au arătat însă că în această parte așezarea de tip Coțofeni nu mai continuă și că întregul strat de cultură, foarte subțire, pînă la 0,40 m, aparține exclusiv epocii romane. S-au constatat atunci urme de locuințe, constînd din chirpic și o vatră de foc. Materialul ceramic s-a dovedit a fi în parte analog celui din necropolă, dar în parte deosebit, prin faptul că s-au găsit și fragmente ceramice lucrate cu mîna și ornamentate cu brîuri alveolate de autentică factură dacică.

Constatîndu-se că la suprafață urmele de cultură se întind și mai departe, pe ambele părți ale pîrăului Higiului, în 1957 au fost executate încă 11 secțiuni (numerotate în continuare de la IV—XIV) și s-a dezvelit o suprafață A (fig. 13). În afară de secțiunea IV, situată la nord-est de Pepinieră, în Tăietură, toate celelalte secțiuni se află în stînga pîrăului Higiului. Secțiunile V—VI se găsesc pe prima terasă și nu au dat decît urme sporadice de cultură, în timp ce celelalte secțiuni, VII—XIV și suprafața A, sînt situate pe o terasă mai întinsă de la poalele Dealului lui Dan, în locul numit la Gura Higiului. Întreaga suprafață de teren este împădurită.

Urmele de cultură sînt ceva mai bogate și aparțin numai epocii romane. Ele sînt răspîndite relativ uniform în majoritatea secțiunilor și în adîncime ele merg pînă la 0,45 m, unde începe pămîntul viu. În general, urmele de locuire sînt sporadice, iar materialul arheologic este foarte fărîmițat. Faptul se datorește caracterului așezării, care consta din case sau colibe situate departe unele de altele, dar și adîncimii mici la care se găsesc urmele de cultură, precum și acțiunii rădăcinilor copacilor. Urme de locuire mai bogate și mai sigure s-au constatat în secțiunea IX și în suprafața A. În secțiunea IX a apărut o masă mai compactă de chirpic înroșit pe o suprafață de 0,50 × 4 m, în jurul căreia materialele arheologice au fost mai numeroase. În suprafața A, de 11 × 8 m, situată chiar lîngă drumul de la Bradu la Cașolț, s-a observat o îngrămădire de pietre de rîu, care pe o suprafață de circa 2,50 × 2 m alcătuiesc un fel de pavaj la același nivel (fig. 14). Atît pe acest pavaj, cît și mai departe în toată suprafața A s-au găsit numeroase urme de cultură, constînd din cărbune, chirpic cu urme de nuiiele, numeroase fragmente ceramice și mai multe obiecte de metal. E fără îndoială că aici avem urmele unei locuințe. Așa cum se înfățișează în săpătură, aceste urme de locuire, mai ales prin prezența

¹ SCIV, VI, 1955, p. 609—610.

pietrelor de râu, masate, dar fără a contura mai exact limitele locuinței, prezintă o frapantă asemănare cu urmele de locuințe din așezarea dacică de la Arpașul de Sus, unde de asemenea ele se înfățișează ca îngrămădiri neregulate de pietre de râu¹. Un alt element comun și asemănător îl constituie vetrele de foc. Probabil că avem

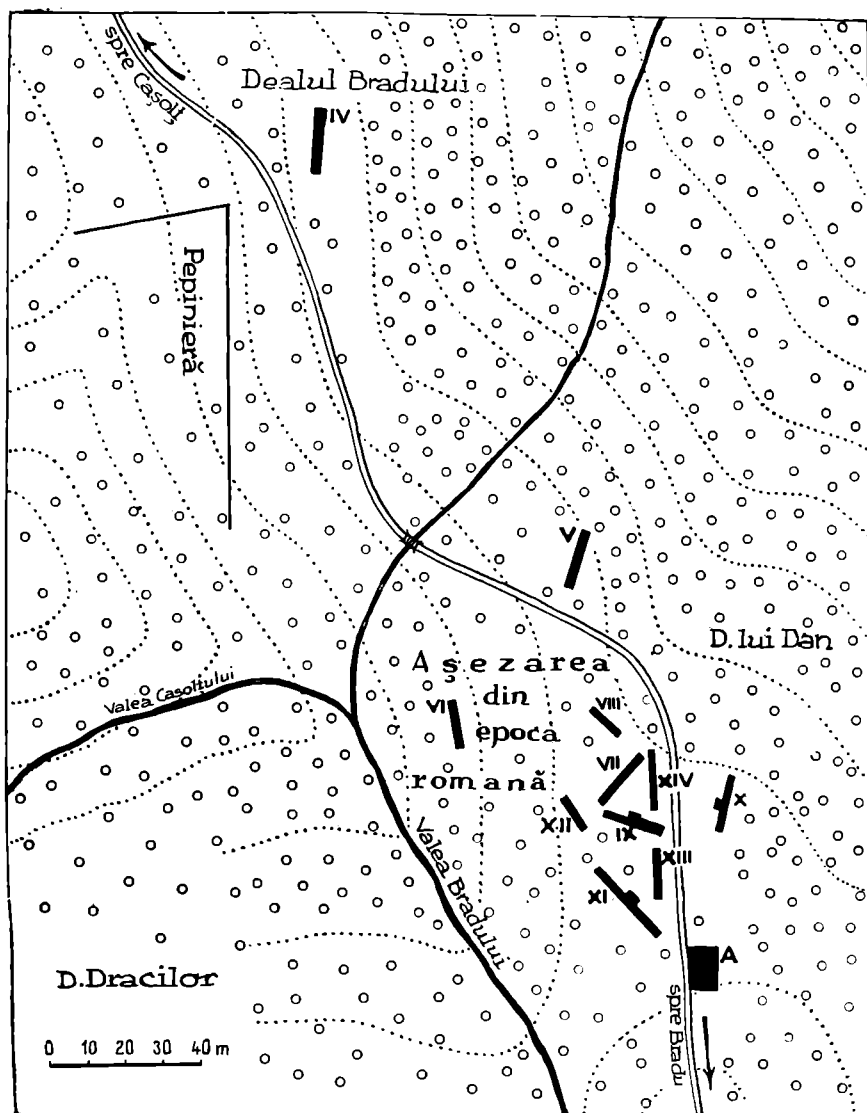

Fig. 13. — Schița de teren cu secțiunile din așezarea din epoca romană de la Gura Higiului.

de-a face cu un tip de casă de munte, construită la suprafață, cu pavaj de piatră de râu, peste care se punea probabil lut, și cu pereții din lemn cu lipitură de lut. Tipul acesta de casă se menține în valea Oltului din epoca dacică pînă în epoca romană.

Materialul arheologic cules din toate secțiunile aparține epocii romane. Ceramica este în parte de factură romană, dar în cea mai mare parte de factură veche, dacică. Mai multe fragmente ceramice fac parte din vase ornamentate

¹ Materiale, IV, 1957, p. 145 și urm., cu fig. 19 și 20.

Fig. 14. — Așezarea din epocă romană de la gura Higiului: suprafața A cu pavaj de pietre de râu și urme de locuire.

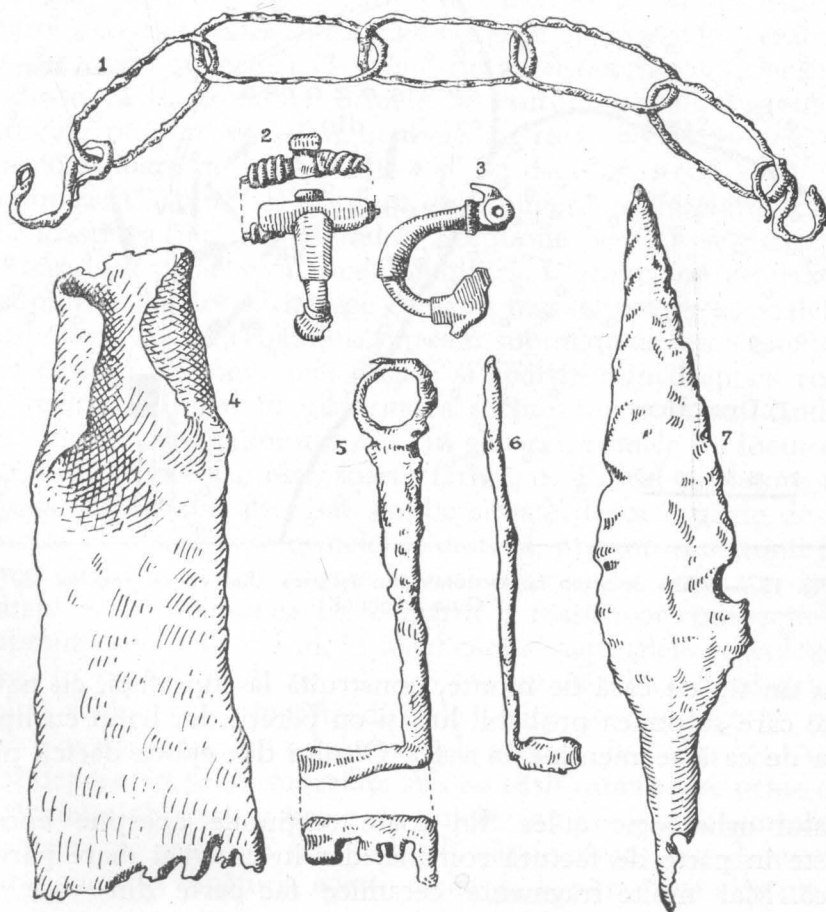

Fig. 15. — Obiecte de metal din așezarea din epocă romană de la gura Higiului.

cu butoni sau briuri în relief, alveolate sau crestate. Altele sînt identice cu cele cunoscute din necropolă. Printre produsele de factură romană s-au găsit și cîteva fragmente de țiglă. S-au găsit de asemenea mai multe așchii din silex ce serveau, ca și cele din necropolă, ca pietre de amnar, precum și mai multe fragmente de rișnițe circulare din tuf vulcanic. În afară de cuie și piroane de fier, s-au mai găsit tot din fier o teslă, o cheie romană, un vîrf de lance în formă de frunză și un lanț alcătuit din mai multe ochiuri, la care se adaugă o fibulă mică cu arcu puternic încovoiat (fig. 15). În secțiunea IX s-a găsit și o monedă de bronz, dar fiind foarte oxidată, nu a putut fi determinată.

Din cercetările de pînă acum rezultă că așezarea corespunzătoare necropolei se întindea pe o mare suprafață la sud de aceasta, atît pe Dealul Bradului, cît și pe Dealul lui Dan, de-o parte și de alta a pîrăului Higiului. Ea era alcătuită din case sau colibe construite la suprafață și depărtate unele de altele. Casele aveau pereții de lemn și căptușiți cu lut. La unele case se folosește și piatra de rîu. Acestea reprezintă tipul de case dacice din regiune de munte, care se menține și în epoca romană. Caracterul așezării pare a fi mai mult păstoresc, după cum ar indica și lipsa gropilor de cereale, atît de frecvente în așezările din epoca dacică. Identitatea unei părți a materialului arheologic asigură nu numai contemporaneitatea dintre necropolă și așezare, ci și dependența necropolei de așezare. Elementele de factură sau de origine dacică constatate în așezare întăresc atribuirea etnică a necropolei pe seama populației autohtone din epoca romană.

3. NECROPOLA HALLSTATTIANĂ DE LA «TREI MORMINȚI»

Prin săparea a opt tumuli din această necropolă în 1955¹ și 1956² s-a putut lămuri caracterul de morminte al acestor tumuli, riturile de înmormîntare folosite în această necropolă și încadrarea ei cronologică.

Necercetați de noi rămăseseră cei trei tumuli mai mari, cunoscuți tocmai sub numele de «Trei Morminți». Ei sînt situați unul lîngă altul, pe o linie orientată nord-est—sud-vest. După cum dovedesc urmele de șanțuri sau gropi vizibile pînă astăzi, ei au fost cercetați în secolul trecut, mai întîi de M. Ackner și J. F. Neigebaur la 1850, apoi în 1876 de C. Gooss³ fără nici un rezultat.

Spre a lămuri natura și conținutul acestui grup aparte de trei tumuli și a verifica dacă ei sînt contemporani cu ceilalți tumuli din necropolă am ales pentru explorare unul din ei, situat la capătul de nord-est al grupului, pe acela care era mai liber de copaci. Acesta a fost dezvelit în întregime (fig. 16), cu excepția unei porțiuni în care se găseau copaci, și pînă la pămîntul viu. S-a putut constata că șanțul executat în 1850, de M. Ackner și J. F. Neigebaur, care pornea din punctul C spre centrul tumulului, nu a atins nici o urmă mai consistentă. În mormîntările, în număr de două, se găsesc în jumătatea de sud a tumulului.

Tumulul IX are o formă circulară, cu diametrele de $18,54 \times 17,60$ m. Înălțimea lui actuală e de 1,50 m. În sectorul D, cam la jumătatea distanței dintre marginea tumulului și centrul lui, la circa 1 m spre sud de diagonala AC, s-a dat peste un mormînt de înhumatie cu casetă de piatră, de felul celor cunoscute din tumulii cercetați în campaniile anterioare. Dimensiunile casetei sînt de $1,00 \times 0,40$ m, iar înălțimea de 0,55 m. Fundul casetei e pavat cu un rînd de lespezi așezate

¹ *Materiale*, IV, 1957, p. 134—138.

³ *Ibidem*, IV, 1957, p. 134.

² *Ibidem*, V, 1958, p. 410.

direct pe solul antic. Lespezile de pe laturile lungi au fost adâncite circa 0,15 m în solul antic, în timp ce pe laturile scurte lespezile au fost așezate pe sol. Caseta

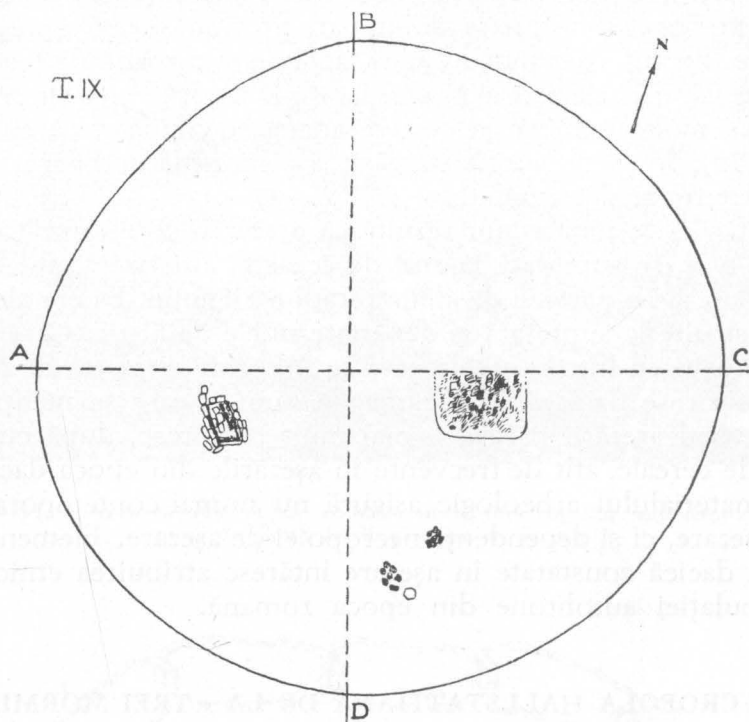

Fig. 16. — Necropola hallstattiană (B) planul T. IX.

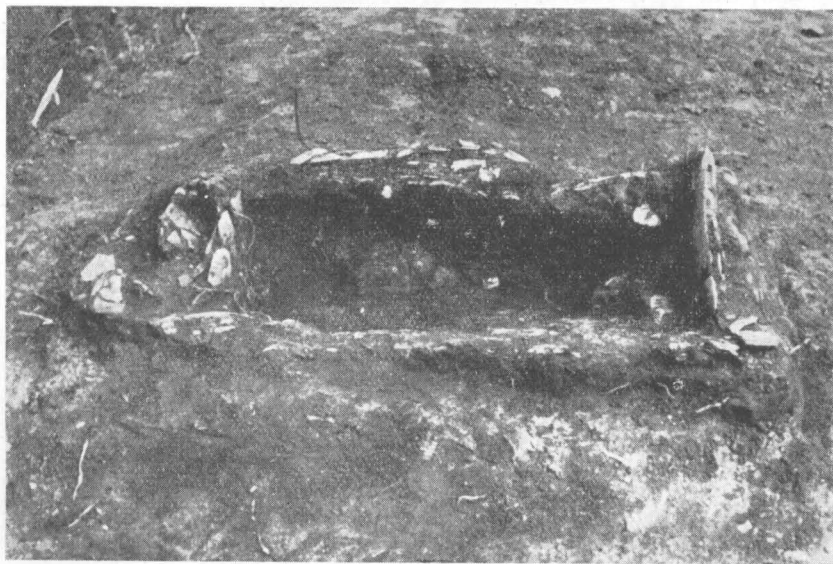

Fig. 17. — Necropola hallstattiană (B). Caseta de piatră cu mormânt de înhamție din T. IX.

avea și capac, care s-a prăbușit. Oasele scheletului au fost deranjate de cârțițe și de rădăcini (fig. 17). Mormântul nu a avut nici un fel de inventar. El aparține,

se pare, unui copil de 10—15 ani, care reprezintă prima înmormîntare ce a pri-lejuit ridicarea tumulului, menit fără îndoială a adăposti și alte înmormîntări.

Al doilea mormînt este de incinerare și se află în sectorul C, aproape de mar-ginea tumulului. El a apărut tot la adîncimea de 1 m, ca și mormîntul cu casetă, deci pe solul antic. Oasele calcinate, rezultate din arderea în altă parte a cadavrului, au fost depuse într-un vas mic din pastă roșie poroasă, care sub presiunea pămîntului și a acțiunii rădăcinilor de copaci s-a spart în fragmente atît de corodate încît nu mai poate fi întregit. Alt inventar nu a avut acest mormînt. La o oarecare depărtare de urnă s-a aflat o piatră de rîu de felul celor care s-au mai aflat în alți tumuli la colțurile casetelor de piatră. Dacă această piatră are o semnificație simbolică sau dacă ea apare aici întîmplător, e greu de spus. Urna cu oasele calcinate reprezintă probabil o înmormîntare ulterioară construirii tumulului, ea fiind introdusă în tumul prin practicarea unei gropi care se adîncește pînă la solul antic. Poate tot în legătură cu această înmormîntare de incinerare este și pata de cărbune, pe o suprafață cu diametrul de 0,30 m, apărută la circa 1 m depărtare de urnă. În schimb, nelămurită a rămas suprafața de circa 3 m² de arsură puternică, cu ceramizarea pămîntului, apărută pe raza OC, în sectorul C, la numai 0,52 m adîncime de la orizontală. Oase nu s-au găsit, nici fragmente ceramice.

Săparea tumulului IX a dus la concluzia că și grupul celor trei tumuli numiți « Trei Mormîni » sînt de același tip cu ceilalți tumuli din necropolă și datează din aceeași epocă, adică din epoca prescitică. Se deosebesc de ceilalți tumuli doar prin înălțimea lor mai mare. Inventarul funerar e însă tot așa de sărac ca și în celelalte movile.

4. AȘEZAREA NEOLITICĂ TÎRZIE DE LA « POIANA ÎN PISC »

Identificarea acestei așezări, situată la vreo 500 m nord-vest de grupul « Trei Mormîni », a fost făcută încă din 1955, cînd s-au efectuat primele două sondaje de informare (I—II)¹. Anul acesta cercetările au fost reluate executîndu-se alte trei secțiuni de informare (III—V) și cîteva gropi de sondare, care au arătat că așezarea nu se întinde pe întreaga suprafață a poienii, ci ocupă numai jumătatea ei de sud-est (fig. 18). În secțiunea IV s-a dat peste ruinele unei locuințe de suprafață și a unei gropi, de aceea s-a deschis aici suprafața A, de 49 m². De asemenea la capătul secțiunii V s-a deschis caseta B spre a putea dezveli groapa cu vase peste care s-a dat.

Ca și în 1955, s-a constatat din nou că în cuprinsul așezării există un singur strat de cultură, care începe chiar de la suprafață și se adîncește pînă la 0,80 m, unde în general se ajunge la pămîntul neumblat. Porțiunea cea mai bogată în urme de cultură se găsește între 0,30 — 0,80 m adîncime, într-un strat de pămînt cenușiu închis.

Locuința din suprafața A a apărut în săpătură la 0,55 m adîncime ca o masă compactă de chirpic ars în care erau prinse numeroase fragmente ceramice și bucăți de piatră de rîu (fig. 19). Pe fața interioară, de jos, bucățile de chirpic prezentau urme clare de impresiuni de nuiiele și pari nedespicați, cu diametrul de 0,10 — 0,16 m. Sub chirpic a apărut vatra de pămînt bine nivelată, pe alocuri cu urme de fețuiri succesive. Pe această vatră nu s-au găsit decît puține fragmente ceramice. De notat că urmele de cultură, constînd din fragmente

¹ Materiale, IV, 1957, p. 139 și urm.

ceramice de același fel cu cele găsite în cuprinsul locuinței, continuă și sub nivelul acesteia.

Din observațiile făcute rezultă că locuința era o construcție de suprafață cu o singură încăpere, de formă rectangulară, cu laturile de 3×4 m. Pereții erau

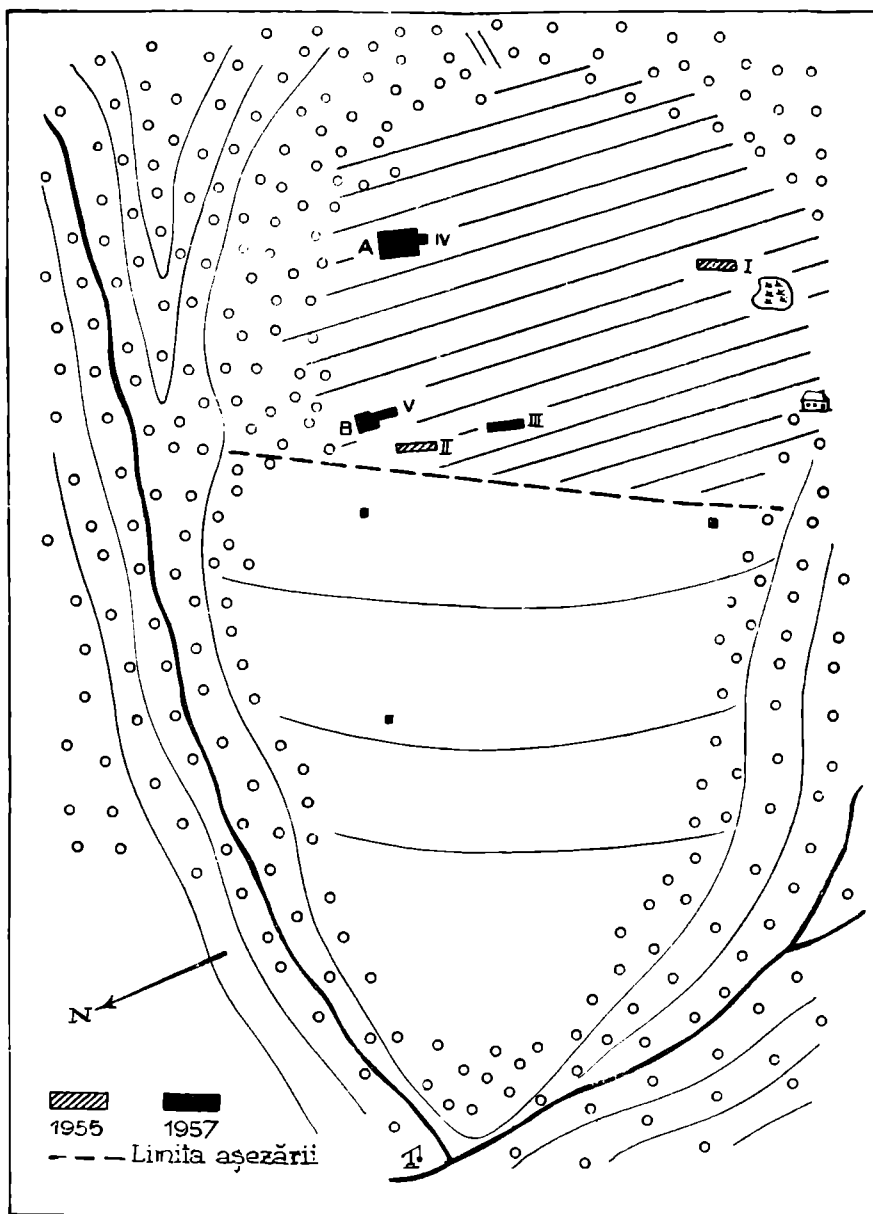

Fig. 18. — Schița de teren a așezării de la Poiana în Pisc.

construiți din pari de lemn și împletituri de nuiel, peste care s-a aplicat o lipitură de lut frământat cu pleavă. Întrucât nu s-au putut identifica gropile de pari, presupunem că pereții locuinței erau așezați pe tălpi alcătuite din bușteni groși de lemn. Locuința nu avea podină de lemn, ca în așezările contemporane din cercul culturii Tripolie-Cucuteni-Arșiud, ci vatra era alcătuită din pământ bătut și fețuit. Nu s-a constatat existența unei vetre de foc. Intrarea în locuință era pe latura de sud, adică dinspre centrul așezării.

Alături de locuința de suprafață se găsește o groapă care se adâncește pînă la 1,50 m de la suprafața actuală, adică cca 1 m de la nivelul solului antic. A fost săpată numai parțial. În această groapă s-a prăbușit peretele nord-vestic al locuinței descrise mai sus. Groapa avea probabil o formă patrulateră, o latură a ei fiind paralelă cu peretele locuinței, iar fundul ei era alcătuit din pămînt bătătorit și lipit. Pe această vatră s-au găsit fragmentele unor vase mari de provizii și oase calcinate.

Deși groapa n-a fost încă dezvelită în întregime, după observațiile de pînă acum s-a putut stabili că ea este contemporană cu locuința și că era probabil un bordei, anexă a locuinței, servind poate mai mult ca adăpost pentru provizii.

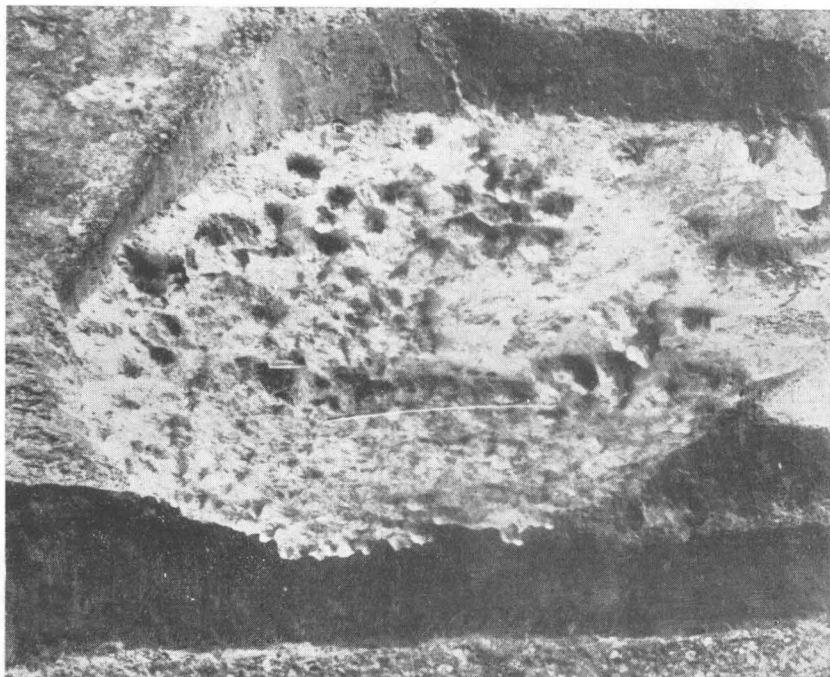

Fig. 19. — Locuința A din așezarea de la Poiana în Pisc.

Ceramica alcătuiește materialul cel mai abundent descoperit în această așezare. Prin tehnica de prelucrare și formele de vase, ea aparține în cea mai mare parte culturii transilvănene cu ceramică pictată. Printre formele cele mai frecvente amintim străchinile cu buza scurtă și îngroșată (fig. 20/4), castroanele cu umărul carenat (fig. 20/2,6,7,8), confecționate din pastă fină, de culoare neagră, cu slip bine lustruit, sau roșie-portocalie, cu sau fără slip, apoi vasele globulare, cele cu buza groasă răsfrintă în afară, paharele cu pereții subțiri și vasele cu piciorul gol înăuntru și puternic profilate (fig. 20/9). Fragmente ceramice cu urme de pictură au putut fi identificate deocamdată numai două. Unul din fragmente (fig. 20/3) face parte din buza unui vas nu prea mare, din pastă fină, de culoare roșie-cărămizie. Fondul picturii îl constituie un slip roșu-cărămiziu, bine lustruit. Pictura este alcătuită din linii înguste, paralele, de culoare neagră, dispuse în două benzi care formează un unghi. Al doilea fragment (fig. 20/5) prezintă de asemenea o dungă de culoare neagră, aplicată pe un fond de slip roșu. E posibil ca în așezarea de la Poiana în Pisc ceramica pictată să fi fost de la început confecționată în cantitate

redușă. E cert însă că în bună măsură degradarea ceramicii în această așezare se datorește acțiunii puternice a acizilor din solul de pădure.

În ceramica aparținând grupului principal, al culturii cu ceramica pictată, sînt și vase care prezintă afinități sau forme similare celor cunoscute din aria

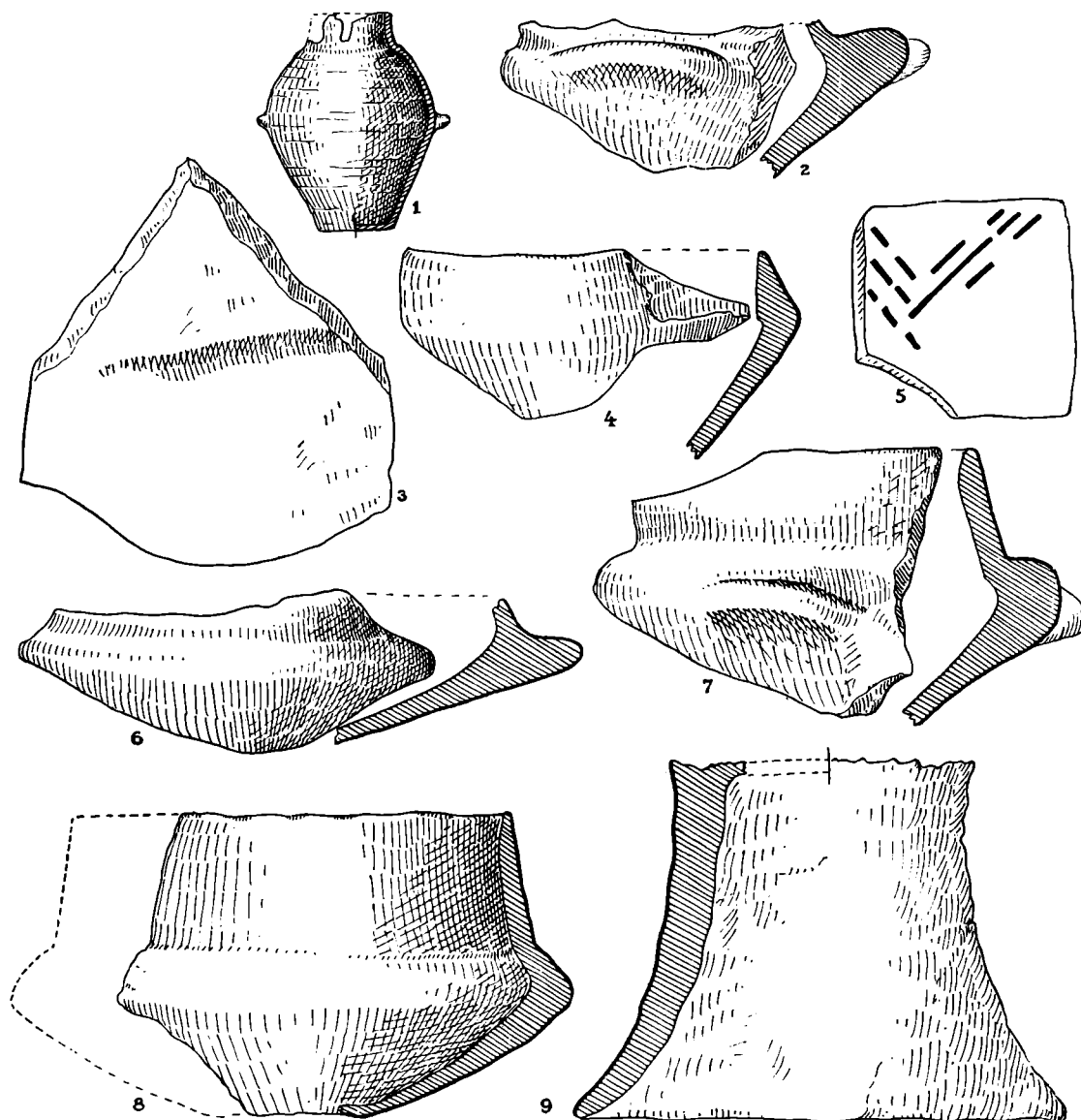

Fig. 20. — Ceramică din așezarea de la Poiana în Pisc.

vecină, a culturii Ariușd. Din această categorie fac parte piciorul de vas amintit mai sus ¹ (fig. 20/9) și vasele de tip «amforă» ² (fig. 20/1 și fig. 25/1,3,4).

Figurinele de lut descoperite sînt în număr de șase (fig. 21). Două sînt zoomorfe și reprezintă capetele schematizate și gîturile foarte lungi ale unui cîine (fig. 21/4) și ale unei păsări (fig. 21/6). Celelalte patru sînt fragmentare și antropomorfe, două redînd capete cu gîtul lung și foarte schematic, iar două coapsele

¹ Cf. Fr. László, în *Dacia*, I, 1924, p. 15, pl. III, nr. 7.

² *Ibidem*, pl. V, nr. 3.

unor figurine feminine cu steatopigie moderată. Una dintre aceste ultime două figurine (fig. 21/1) e interesantă prin ornamentul constând din romburi incizate umplute cu puncte, dispuse numai pe partea în relief a coapselor. Prin tehnica și stilul lor, aceste figurine antropomorfe prezintă afinități cu produsele similare ale culturii Ariușd, în special, și cu cele din aria carpato-niproviană, în general¹.

În număr mult mai mic decât vasele și produsele ceramice aparținând culturii transilvănene cu ceramică pictată, au apărut în așezarea de la Poiana în Pisc și câteva fragmente ceramice aparținând altor culturi neolitice, mai vechi. Astfel, câteva

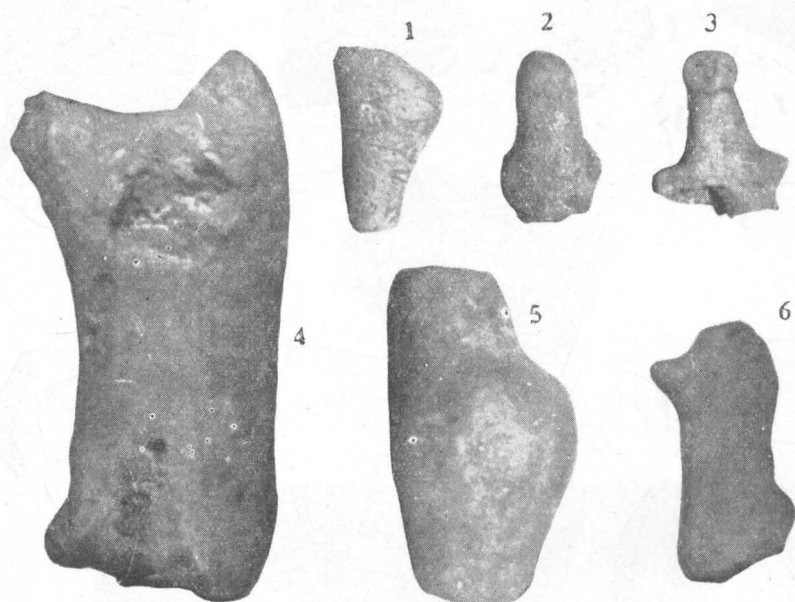

Fig. 21. — Figurinele de lut din așezarea de la Poiana în Pisc.

fragmente ceramice sînt evident de factură sau de tradiție Criș (fig. 22/1—4) prin ornamentele tipice, dar din pastă fără pleavă. Ceva mai numeroase sînt fragmentele ceramice, ornamentate în tehnica inciziei și a exciziei, aparținînd fazei Giulești a culturii Boian (fig. 23). În sfîrșit nu lipsesc nici cîteva fragmente ceramice care prin ornamentele lor adînc incizate amintesc de vasele de tradiție Boian din stratul precucutenian de la Traian². În deplină concordanță cu observațiile făcute acolo de H. Dumitrescu, după care vasele din această categorie se găsesc în partea superioară a stratului precucutenian și « merg foarte bine » cu ceramica din faza proto-cucuteniană, și la Cașolt două din aceste ornamente sînt aplicate pe vase aparținînd culturii transilvănene cu ceramică pictată (fig. 23/6—7). Cele trei categorii de ceramică menționate mai sus au ieșit la iveală în toate secțiunile și suprafețele executate, întotdeauna amestecate, în același strat de cultură, cu produsele culturii transilvănene cu ceramică pictată, neputîndu-se atribui unor nivele deosebite.

În schimb sporadicele fragmente ceramice de tip Coțofeni (fig. 22/8—11) s-au menținut constant la suprafața stratului de cultură, ele neatingînd niciodată nivelul locuinței din suprafața A.

¹ Analogii în *Közlemények-Cluj*, III, 1943, p. 69, fig. 12; H. Schroll, *Die Stein und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, pl. 40/2, 3, 6; VI. Dumitrescu,

Hăbășești, 1954, p. 405, fig. 32/1 și p. 407, fig. 33/1.

² H. Dumitrescu, în *SCIV*, IV, 1953, p. 55, fig. 8.

Alături de produsele ceramice, au ieșit la iveală și numeroase unelte cioplite, de silex și obsidiană, ca lame, răzuitoare, și nuclee, îngrijit executate, precum și câteva fragmente de toporașe de piatră perforate, un ac de os și altele.

O descoperire aparte, deosebit de importantă, care s-a făcut în cursul săpăturilor din anul acesta este o groapă cu un bogat și semnificativ inventar. Groapa

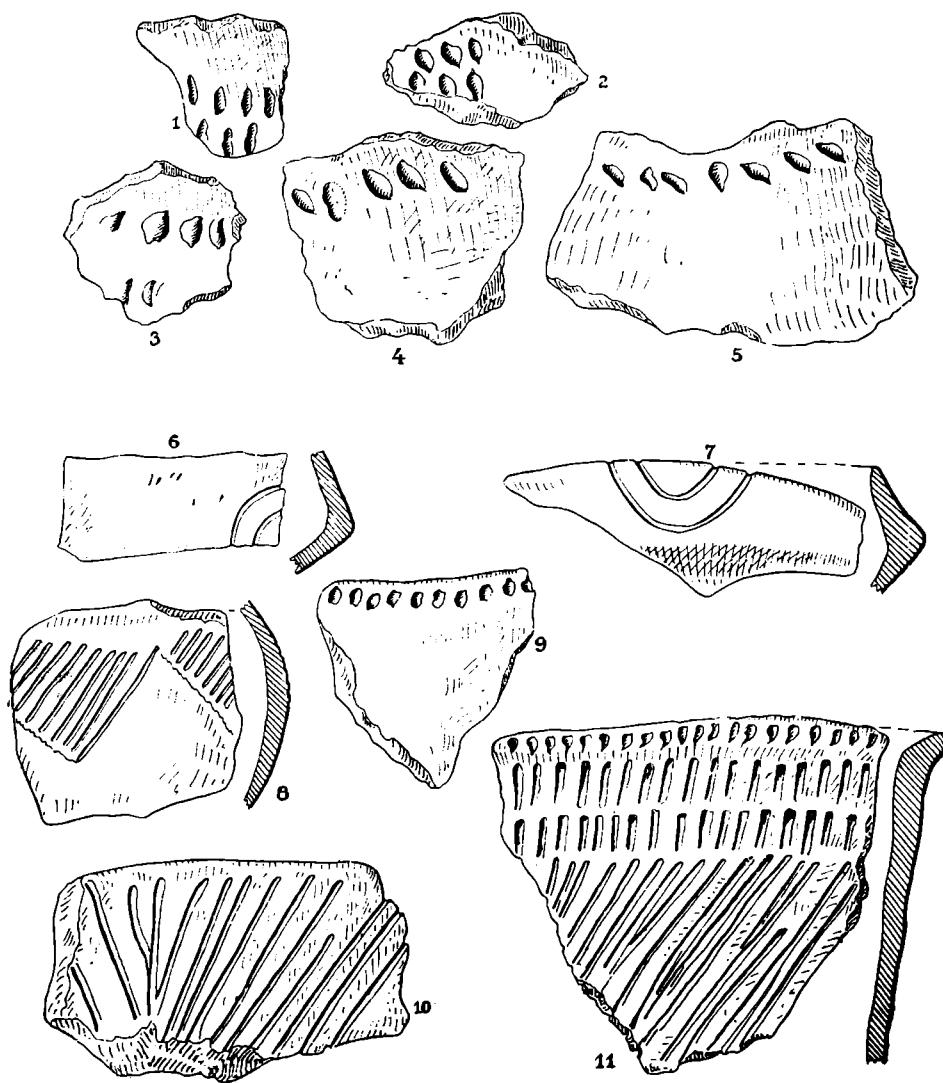

Fig. 22. — Ceramică din așezarea de la Poiana în Pisc.

a apărut la marginea de nord-vest a așezării, la capătul secțiunii V, în suprafața B (vezi fig. 18). S-a prins numai fundul gropii, care pătrundea pînă la 1,30 m adîncime de la suprafața actuală a terenului, adîncindu-se vreo $0,20 \times 0,30$ m și în pămîntul viu. Groapa era circulară și spre fund avea diametrul de 1 m. La fundul gropii pămîntul nu era ceramizat și nu prezenta urme de arsură. La bază era un strat gros de vreo 0,15 m format din cărbune, oase calcinate, fărîmișate, și mici fragmente de chirpic și de ceramică. Urmau fragmente ceramice mai mari, aparținînd mai multor vase, dintre care au fost întregite un castron de formă tronconică (fig. 25/2) și parțial un capac. Aceste vase au fost sparte ritual, iar peste ele au fost

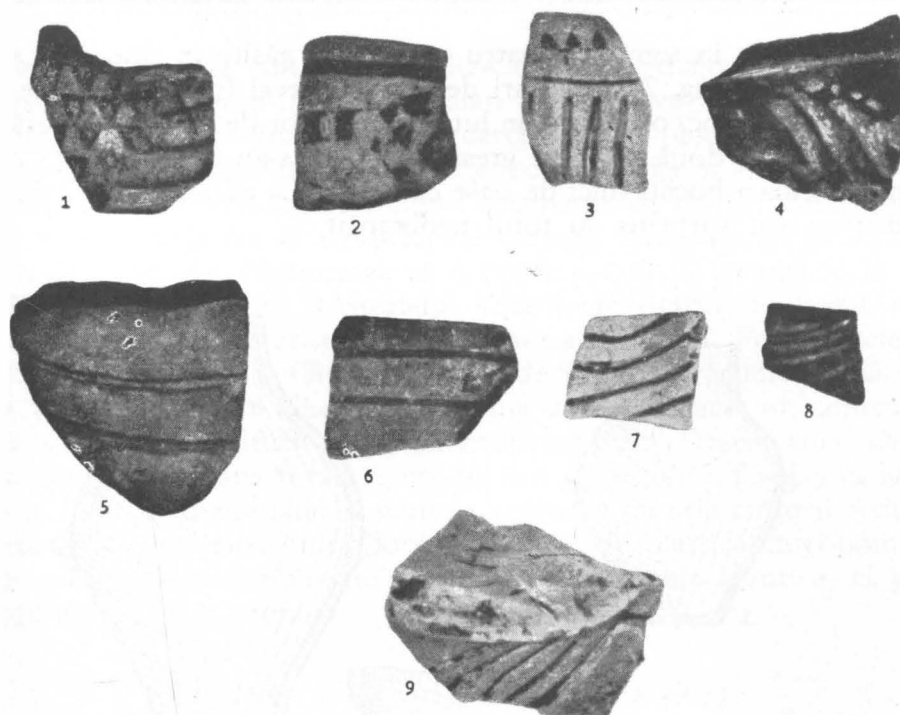

Fig. 23. — Așezarea de la Poiana în Pisc: ceramică din faza Giulești a culturii Boian.

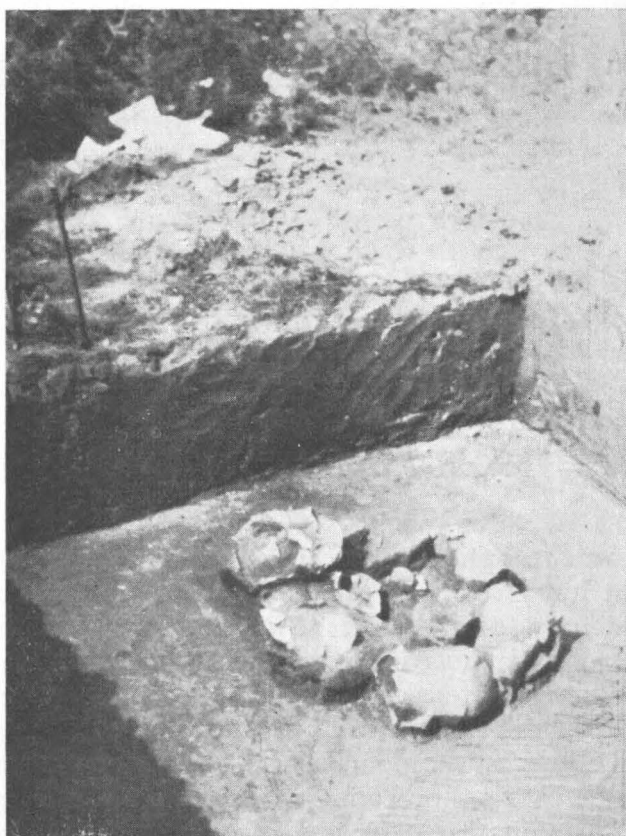

Fig. 24. — Așezarea de la Poiana în Pisc: groapa de cult din secțiunea V.

depuse apoi, culcate, în semicerc, patru vase mari, găsite *in situ*, deși sparte sub presiunea pământului (fig. 24). Alături de vasele întregi (fig. 25/1,3,4) se mai aflau o gardină de vatră de foc, o imitație în lut a unui topor de piatră cu gaură de înmănușare (fig. 25/5), și două plăci de gresie. În vase s-au găsit semințe de cereale, iar într-unul și câteva bucăți mici de oase calcinate. La adâncimea la care a apărut, întregul grup a fost surprins cu totul nederanjat.

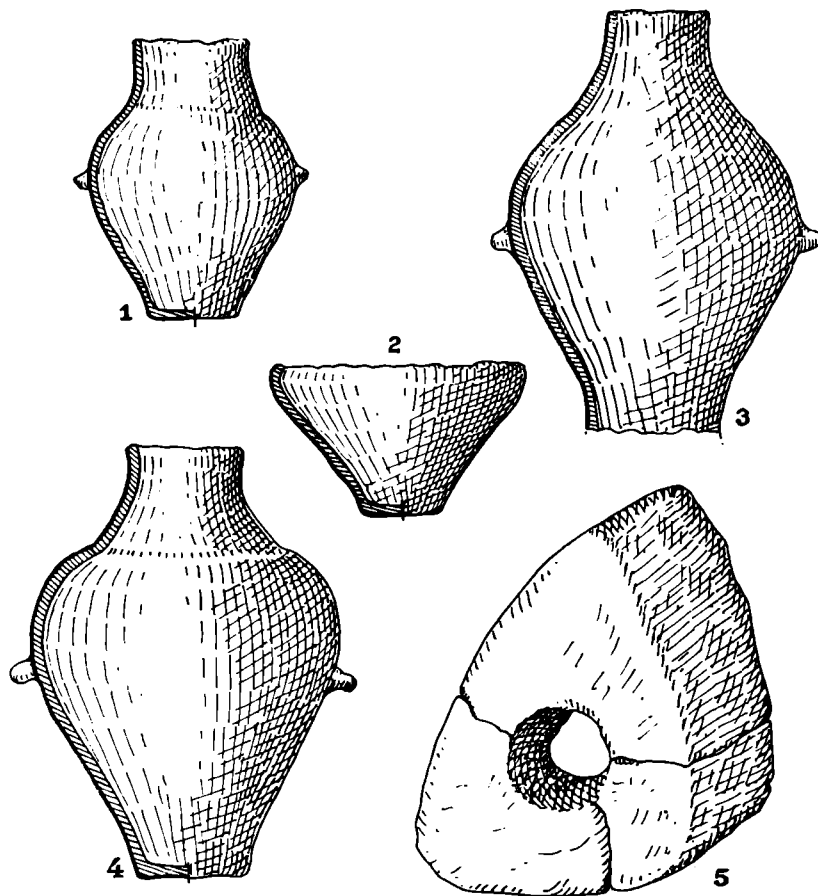

Fig. 25. — Așezarea de la Poiana în Pisc: vase și topor de lut din groapa de sacrificiu.

Caracterul de cult al gropii este indicat de întreg inventarul ei și în mod special de toporul imitat în lut. Groapa se găsește în afara oricărei locuințe și cuprinde resturile unui sacrificiu și ofrande oferite unei divinități. Sacrificiul se pare că nu a fost făcut pe loc, ci undeva în apropiere și a constatat din jertfe de animale, probabil, și alte produse. Jertfele au fost făcute pe o vatră de foc și ele au fost însoțite, se pare, de un ospăț. Resturile sacrificiului au fost aruncate la fundul gropii pregătită anume în acest scop, iar peste ele au fost sparte ritual vasele folosite la ospăț, ca și vatra pe care s-a pregătit sacrificiul. Deasupra s-au depus vasele de ofrandă, cu cereale. Divinitatea în cinstea căreia s-a făcut sacrificiul rezultă a fi fost și în legătură cu cultul focului și al vetrei și cu fertilitatea pământului, deci o divinitate întruchipînd natura ca izvor de viață. Asemenea gropi de sacrificiu

sînt cunoscute și în aria culturii Tripolie-Cucuteni. Analogia cea mai apropiată o oferă una din cele trei gropi de la Traian în Moldova ¹.

Concluzia principală care rezultă din cercetările de pînă acum este că așezarea de la Poiana în Pisc datează de la sfîrșitul epocii neolitice și aparține culturii transilvănene cu ceramică pictată. Cele cîteva fragmente de tip Coțofeni, găsite întotdeauna în nivelul superior al stratului de cultură, sînt deocamdată prea puține pentru a trage concluzia că așezarea ar fi continuat să fie locuită și în vremurile aparținătoare acestei culturi. Materialul arheologic destul de bogat nu a fost studiat spre a preciza caracteristicile particulare ale așezării. Fragmentele ceramice de tradiție Criș, cele de tip Giulești și cele de factură precucuteniană sînt și ele încă prea puține pentru a discuta problema aportului acestor culturi neolitice mai vechi la formarea culturii cu ceramica pictată din Transilvania. Deocamdată constatăm absența aproape totală a produselor de tradiție Turdaș în așezarea de la Poiana în Pisc. Evidente sînt în schimb legăturile cu aria culturii Ariușd-Cucuteni, ilustrate de identitatea unor forme de vase, de plastica antropomorfă și de groapa de cult, care presupune nu numai practici rituale identice, ci și credințe și concepții religioase comune.

5. STAȚIUNEA ROMANĂ DE LA BOIȚA

Existența unui castru roman la Boița, în fața pasului Turnu Roșu, a fost mai mult dedusă, din localizarea aici a localității *Caput Stenarum*, menționată de Tabula Peutingeriană, decît probată prin urmele de pe teren. Mult timp s-a presupus că un castru roman ar exista în localitatea vecină, la Tâlmaci, pe malul rîului Sadu ². Dar ceea ce s-a considerat latura unui castru roman nu e o construcție antică, ci una mult mai recentă ³. În luna august 1957 au ieșit la iveală la locul numit Armeni, situat la marginea de vest a comunei, pe pantele dealului dintre riul Tâlmăcelului și Rîul-Sadului, ziduri de piatră cu mortar și fragmente ceramice datînd din epoca feudală, sec. XIV—XV.

În schimb ruine de construcții și alte urme romane există pe teritoriul satului Boița, pe malul drept al Oltului. Recunoscute, se pare, mai întîi pe teren de Gr. Tocilescu și P. Polonic ⁴, ele au fost menționate apoi și de I. Albescu într-o monografie a satului ⁵. Cu prilejul unei recunoașteri făcute de noi în 1952, împreună cu N. Lupu, directorul Muzeului Brukenthal, am constatat aici urme de ziduri și bucăți de cărămizi, țigle, olane, pietre de construcție și numeroase fragmente ceramice răspîndite pe o mare întindere. Existența aici a unui castru era probabilă, deși urmele lui pe teren nu au putut fi recunoscute.

Cercetările întreprinse între 8—31 august 1957 de colectivul șantierului nostru la Boița au avut ca scop verificarea existenței urmelor romane și obținerea primelor informații privitoare la caracterul ruinelor.

Ruinele romane se găsesc la circa 1/2 km est de sat, la locul numit « Rude », la mică distanță spre est de vechea țiglărie, astăzi dărîmată (fig. 26). Locul cu ruinele este o terasă care se ridică cu 3—4 m față de lunca propriu-zisă a Oltului și care este cu puțin mai ridicată decît terenul înconjurător. Pe latura de sud,

¹ H. Dumitrescu, în SCIV, IV, 1953, p. 61 și urm.; *ibidem*, V, 1954, p. 399 și urm.; *idem*, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 9 și urm.

² M. J. Ackner, în JCC, 1856, p. 26; *ibidem*, 1857, p. 99 și C. Gooss, *Chronik d. arch. Funde Siebenbürgens*, p. 112 și urm.

³ K. Horedt, în *Sieb. Vierteljahrschr.*, LX, 1937, p. 188 și urm.

⁴ Gr. Tocilescu, Manuscris. Acad. R. P. Romine. nr. 5139, fila 55; cf. *idem*, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1908, p. 120.

⁵ I. Albescu, *Comuna Boița*, Sibiu, 1938, p. 21.

terasa e mărginită de o rîpă înțelenită care continuă pe direcția est-vest vreo 300—400 m, pierzîndu-se pe nesimțite. Această latură este paralelă cu Oltul, de care se apropie într-un punct pînă la 70 m distanță. În malul acestei rîpe se văd din loc în loc pietre de construcție cu mortar. Pe latura de vest, în dreptul parului izolat de la vechea țiglărie, pe o lungime de circa 40 m, pe direcția sud-nord, se distinge o ridicătură cu panta coboritoare spre vest. Pe această ridicătură, care marchează marginea de vest a terasei, se află un morman de pietre de construcție și fragmente de cărămizi, țigle, olane și ceramică, strînse de localnici

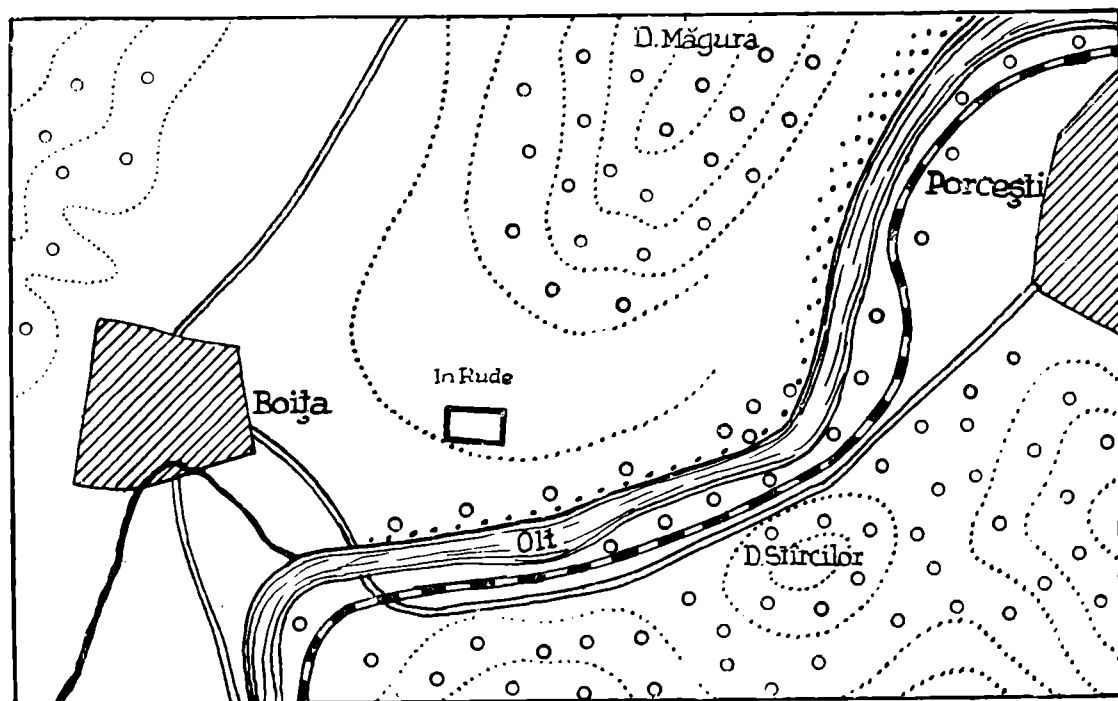

Fig. 26. — Boița. Schița de teren a stațiunii romane.

de pe locurile de cultură și depozitate aici. Terenul e plin de mărăcini, formînd o insulă în mijlocul culturilor. Spre nord terasa coboară și se pierde pe nesimțite, dînd într-un teren mlăștinos. La fel spre est, terasa se pierde treptat în lunca Oltului, fără a putea delimita marginea ei.

Întreg teritoriul ruinelor fiind acoperit cu culturi de toamnă, săpăturile colectivului nostru din 1957 au trebuit să se limiteze la efectuarea de secțiuni, în locurile libere, nu acolo unde ar fi impus interesele unor cercetări sistematice. Din cauza culturilor, orientarea pe teren a fost foarte dificilă, împiedicînd cuprinderea vizuală a teritoriului, ca și efectuarea măsurătorilor și ridicarea planului de situație al ruinelor lor. Deși s-a lucrat în asemenea condițiuni defavorabile, s-au obținut totuși unele rezultate pozitive, foarte prețioase, ținînd seama mai ales de lipsa aproape totală de informații cu privire la aceste ruine romane.

În diferite puncte ale presupusului teritoriu al castrului s-au executat în total zece secțiuni, de dimensiuni diferite, s-a deschis o mică suprafață, s-a urmărit un zid de susținere a terasei dinspre Olt pe o distanță de circa 25 m și s-a început dezvelirea unei interesante construcții pe latura de sud, dar care nu a putut fi dusă însă pînă la capăt.

Prima secțiune a fost executată pe latura de vest a terasei, la ridicătura amintită, pe direcția vest-est, adică perpendicular pe presupusa latură a castrului. Lungimea secțiunii este de 20 m, iar lățimea 1,50 m. S-a mers peste tot pînă la pămîntul neumblat. Secțiunea aceasta, așa cum se poate vedea din profilul executat (fig. 27), a scos la iveală elementele caracteristice ale sistemului de apărare exterioară a unei fortificații romane.

Zidul de incintă a apărut, în secțiune în dreptul metrului 9 (de la capătul de vest al secțiunii). Din zid s-a păstrat numai temelia, care pătrunde în solul viu, fiind pusă într-un șanț lat de 2,50 m, cu fundul ușor alveolat și mai adîncit spre exterior, decît înspre interior. Temelia zidului e construită din piatră de carieră, prinsă în mortar. Pe această temelie largă se ridică zidul, a cărui grosime nu a putut fi stabilită. La distanță de 2 m spre interior (în dreptul metrului 12) a apărut un al doilea zid tot din piatră de carieră cu mortar, din care s-a păstrat de asemenea numai temelia, așezată direct pe solul antic sau foarte puțin adîncit în acesta. Lățimea temeliei este de circa 1,20 m, grosimea zidului nu a putut fi stabilită. Între cele două ziduri, spațiul e plin de dărîmături (fig. 28).

În spatele celui de-al doilea zid urmează valul de pămînt tasat (*agger* sau *vallum*), de culoare galbenă-cenușie, care se deosebește de pămîntul viu doar prin pigmentație. Agger-ul e curat, fără urme de cultură. O dungă orizontală de culoare ruginie, vizibilă între metrii 14,60—17,10, adică pe o distanță de 2,50 m marchează probabil linia solului antic, pe care s-a ridicat valul. În partea superioară, agger-ul e ușor bombat și plin de dărîmături. Agger-ul se întinde între 12,71—19,05 m, avînd deci lățimea de 6,35 m, la care trebuie să adăugăm distanța de 2 m dintre cele două ziduri, ceea ce însumează în total 8,35 m. La capătul din interior al șanțului se distinge, în profil, un șanț care pătrunde puțin și în solul viu. El este plin cu dărîmături și cărbune.

Imediat în spatele celui de-al doilea zid de piatră se observă un șanț, larg de circa 1 m, adîncit în pămîntul viu și plin cu pietre de stîncă și nisip.

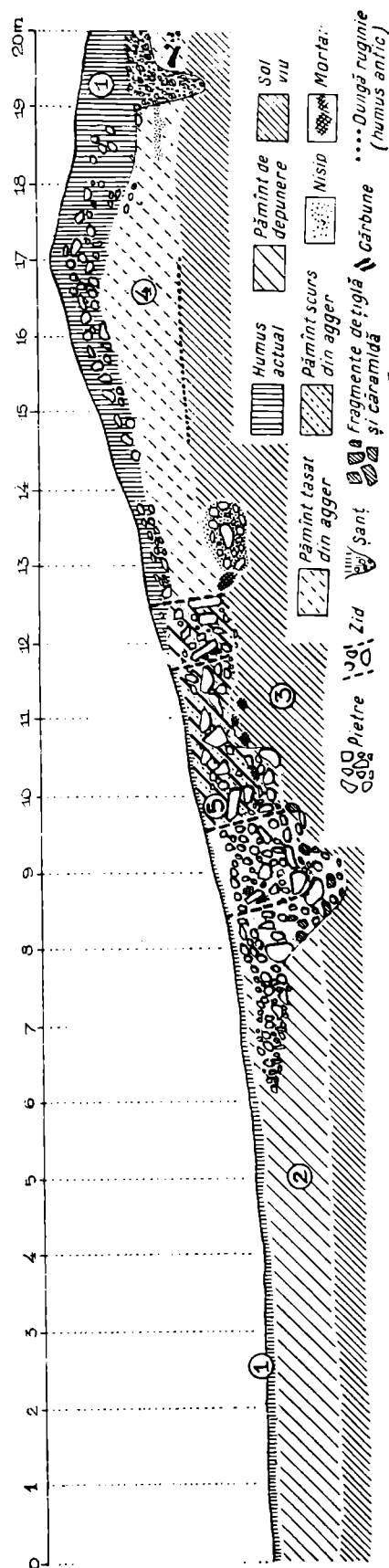

Fig. 27. — Profilul secțiunii I, pe latura de vest a terasei.

În exterior, nu exista șanț, după cum rezultă din secțiunea executată de noi. Dărîmăturile din zidul de incintă zac direct pe solul antic, întinzîndu-se pe o distanță de 1,85 m.

Alte două secțiuni (II și IV) executate pe aceeași latură, mai spre sud, au confirmat existența celor două ziduri paralele, lipsa șanțului din fața zidului de incintă și prezența șanțului umplut cu pietre și nisip în spatele celui de-al doilea zid. În secțiunea II distanța dintre cele două ziduri este de 2,40 m. În schimb în secțiunea IV, practică mai spre sud, zidul exterior avea la temelie grosimea de 2,15 m, în timp ce al doilea zid, cel din interior, e gros numai de 0,85 m și intervalul dintre ele este de abia 0,70 m. Explicația probabilă este că ne găsim pe curbura colțului de sud-vest al fortificației sau aproape de acesta.

Alte secțiuni au fost executate pe latura de sud a terasei, perpendicular pe rîpa dinspre lunca Oltului, adică pe direcția sud-nord. Secțiunea V, avînd lungimea de 15 m și lățimea de 2,00 m, a scos la iveală elemente similare unui sistem de apărare exterioară (fig. 29), unele mai bine păstrate, altele puțin modificate. Zidul exterior se află chiar la începutul pantei. El este bine păstrat (fig. 30), fiind construit din aceeași piatră de carieră. Temelia se adîncește 0,66 m în solul viu și are lățimea de 1 m. Mai sus, zidul propriu-zis e gros numai

Fig. 28. — Cele două ziduri de piatră pe latura de vest a fortificației în secțiunea I.

de 0,80 m, dar fețele lui sînt mai regulate. În acest loc, zidul se păstrează pînă la 1 m înălțime, incluzînd și temelia. La 3,60 m spre interior, adică

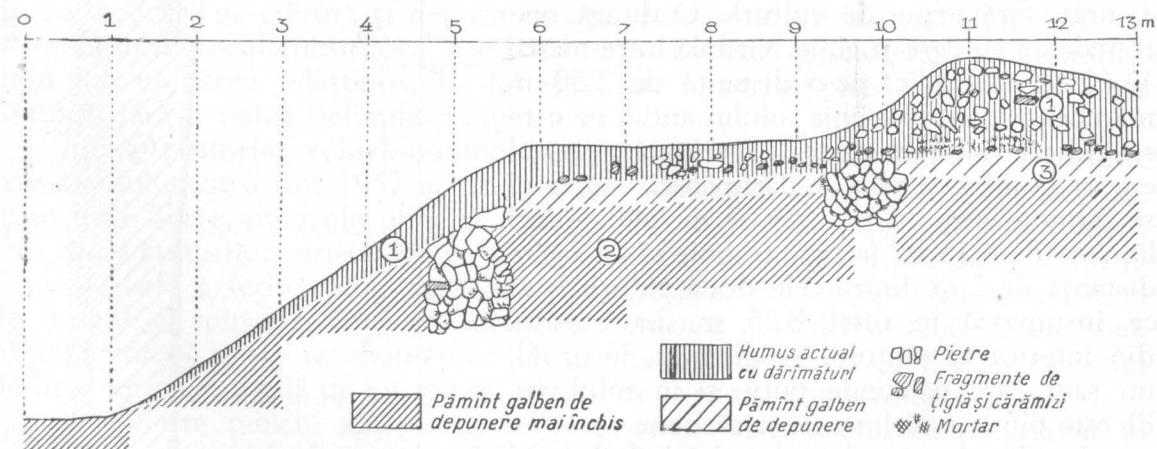

Fig. 29. — Profilul secțiunii V pe latura de sud a terasei.

spre nord, este al doilea zid, paralel cu primul. Grosimea și construcția lui e la fel cu a zidului exterior, dar temelia lui rămîne cu 1 m mai sus decît temelia

În exterior, nu exista șanț, după cum rezultă din secțiunea executată de noi. Dărîmăturile din zidul de incintă zac direct pe solul antic, întinzîndu-se pe o distanță de 1,85 m.

Alte două secțiuni (II și IV) executate pe aceeași latură, mai spre sud, au confirmat existența celor două ziduri paralele, lipsa șanțului din fața zidului de incintă și prezența șanțului umplut cu pietre și nisip în spatele celui de-al doilea zid. În secțiunea II distanța dintre cele două ziduri este de 2,40 m. În schimb în secțiunea IV, practică mai spre sud, zidul exterior avea la temelie grosimea de 2,15 m, în timp ce al doilea zid, cel din interior, e gros numai de 0,85 m și intervalul dintre ele este de abia 0,70 m. Explicația probabilă este că ne găsim pe curbura colțului de sud-vest al fortificației sau aproape de acesta.

Alte secțiuni au fost executate pe latura de sud a terasei, perpendicular pe rîpa dinspre lunca Oltului, adică pe direcția sud-nord. Secțiunea V, avînd lungimea de 15 m și lățimea de 2,00 m, a scos la iveală elemente similare unui sistem de apărare exterioară (fig. 29), unele mai bine păstrate, altele puțin modificate. Zidul exterior se află chiar la începutul pantei. El este bine păstrat (fig. 30), fiind construit din aceeași piatră de carieră. Temelia se adîncește 0,66 m în solul viu și are lățimea de 1 m. Mai sus, zidul propriu-zis e gros numai

Fig. 28. — Cele două ziduri de piatră pe latura de vest a fortificației în secțiunea I.

de 0,80 m, dar fețele lui sînt mai regulate. În acest loc, zidul se păstrează pînă la 1 m înălțime, incluzînd și temelia. La 3,60 m spre interior, adică

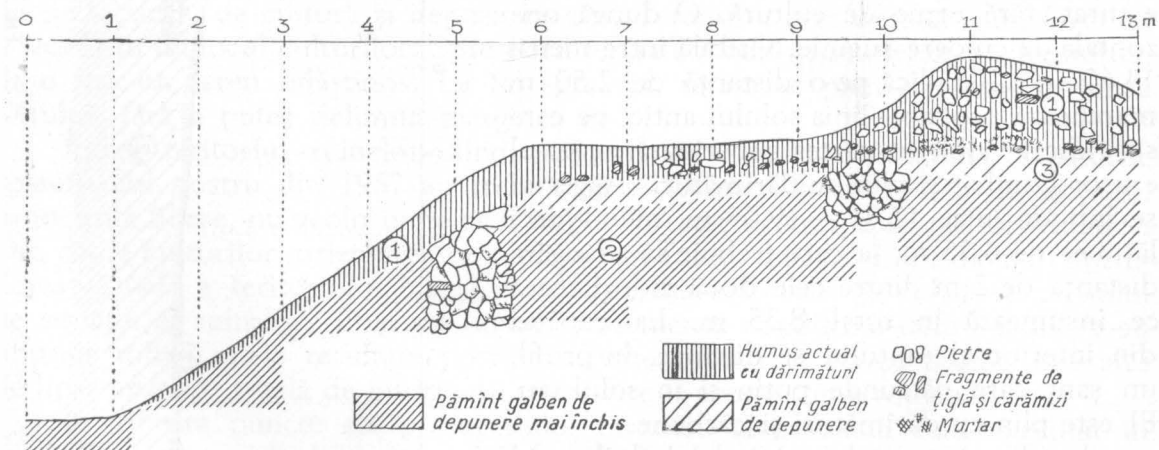

Fig. 29. — Profilul secțiunii V pe latura de sud a terasei.

spre nord, este al doilea zid, paralel cu primul. Grosimea și construcția lui e la fel cu a zidului exterior, dar temelia lui rămîne cu 1 m mai sus decît temelia

primului zid. El pare să fie înfipt într-un val de pământ care nu a putut fi însă deosebit de pământul neumblat. Dărîmăturile se găsesc imediat sub suprafața actuală și sînt dispuse pe o linie orizontală. În spatele acestui zid, spre nord, valul continuă, dar el nu a putut fi urmărit. Stratul de dărîmături, în partea superioară atinge aici grosimea de 1,20 m. În fața zidului exterior nu a fost constatat nici un fel de șanț, nici bermă.

Pornind de la această secțiune, au fost urmărite în lungime ambele ziduri, anume cel exterior pe o distanță de 17,30 m, iar cel din interior pe o distanță de 7,40 m. În exterior, la abia 0,70 m est de secțiune s-a dat peste un contrafort (fig. 31), gros de 0,80 m, ieșind în afară tot 0,80 m. El rămînea îngropat în pământ, nu se ridică mai sus de partea vizibilă a zidului și avea probabil rostul de a întări zidul de terasă și a-l feri de surpare înspre panta acesteia. Continuarea zidului de terasă pe latura de sud a fost verificată prin mici sondaje pînă la vreo 57 m spre vest de secțiunea V, unde el se întrerupe din cauză că a fost scos. La est de secțiune, zidul exterior continuă de asemenea numai pe o distanță de 10,40 m și apoi el se întrerupe brusc.

Mai spre vest, tot pe latura de sud, executînd o secțiune s-a descoperit o construcție de piatră și cărămidă, care însă nu a fost dezvelită în întregime, neputînd extinde săpăturile din cauza culturilor. Este o construcție executată cu îngrijire. După locul unde se află, ea ar putea corespunde unei porți, dar nu avem certitudinea destinației ei din cauză că nu-i cunoaștem încă planul și nici nu a putut fi stabilit felul în care ea se leagă de zidul de terasă. Întrucît aici săpăturile vor trebui să fie continuate pentru deblocarea întregii construcții, ne mărginim la o scurtă descriere și la prezentarea planului și a cîtorva vederi (fig. 32—35).

Mai întîi « poarta » constă din două părți, despărțite de o « intrare » largă de 1,70 m, flancată de două ziduri de piatră paralele. Con-

Fig. 30. — Cele două ziduri ale terasei, pe latura de sud, în secțiunea V, văzute din interior.

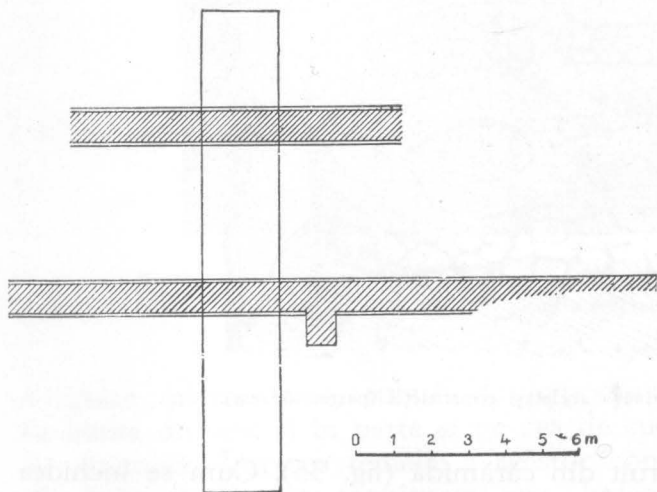

Fig. 31. — Planul zidurilor pe latura de sud a terasei în dreptul secțiunii V.

strucția dinspre est, corespunzând unui bastion, are două ziduri de piatră, drepte, pe laturile de vest și sud. În continuare, pe latura de est « turnul » este închis de un zid

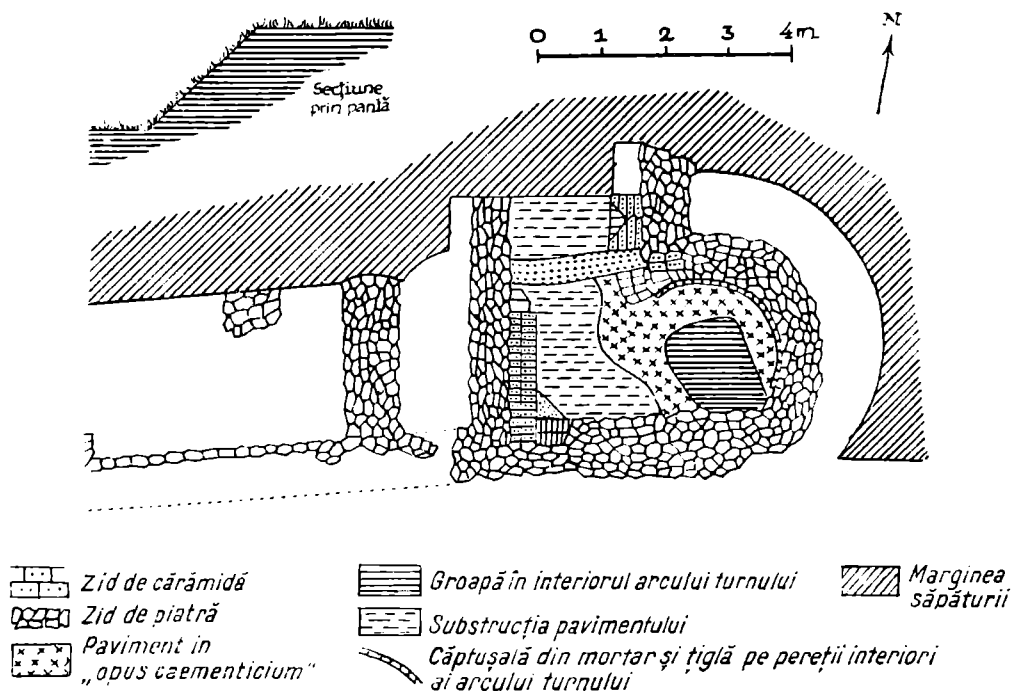

Fig. 32. — Boița. Planul construcției de pe latura de sud a terasei.

semicircular, care apoi se îndreaptă spre nord, unde nu a mai putut fi urmărit. Zidul semicircular atinge înălțimea de 2 m și în interior este tencuit. Colțul

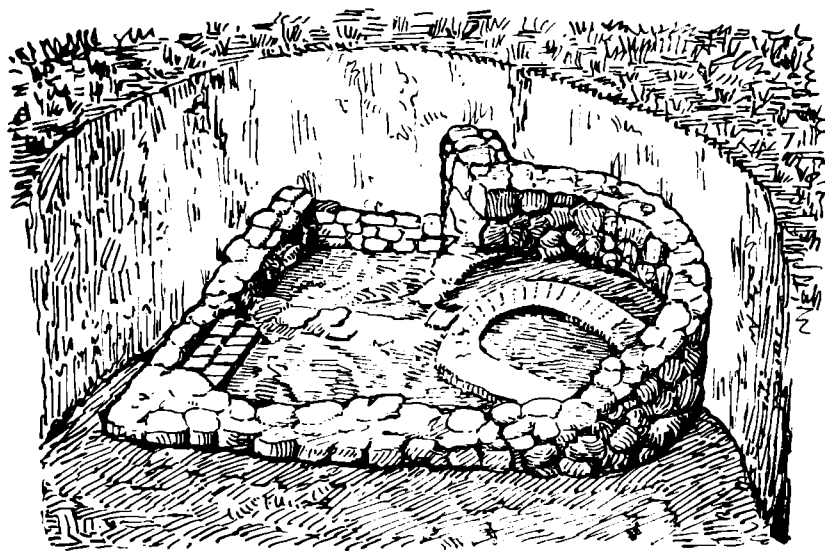

Fig. 33. — Vedere în perspectivă a aceleiași construcții (partea de est).

din interior al acestui zid e construit din cărămidă (fig. 35). Cum se închidea acest « turn » nu am putut stabili. În interior, « turnul » era plin pînă la suprafață cu dărîmături, constînd din pietre de construcție, multe fragmente

de cărămizi, ţigle, bucăţi de mortar, apoi câteva fragmente de « tegulae mammatae » şi tuburi de hypocaust, unele înnegrite, altele prinse în mortar.

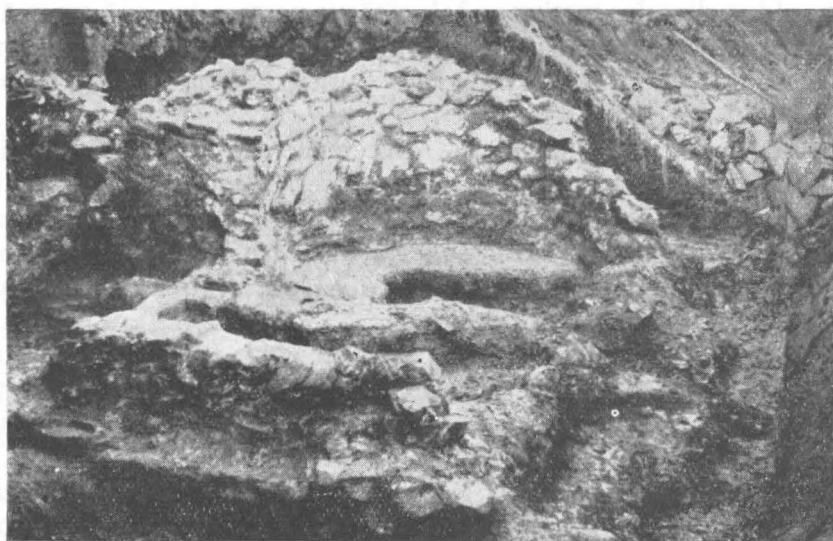

Fig. 34. — Vedere a aceleiaşi construcţii cu zidul circular.

Padimentul « turnului » era alcătuit dintr-un strat gros de « opus caementicium », suprapus pe o substrucţie constînd mai ales dintr-o umplutură de fragmente de

Fig. 35. — Capătul interior al zidului circular de la construcţia de pe latura de sud a terasei.

« tegulae mammatae », tuburi de hypocaust, şi alte materiale de construcţie. Pe latura de vest şi în parte şi pe cea de sud, padimentul se sprijinea pe ziduri de cărămidă. Întreaga temelie a acestor construcţii se găseşte astăzi la un nivel atît de jos, încît peste tot ţîşneşte apa. Îndeosebi zidurile exterioare, dinspre sud, zac direct în apă.

În partea de vest, flancînd intrarea, se află o construcție similară cu cea descrisă mai sus, deși nu perfect simetrică. Nu a fost dezvelită decît parțial.

Alte cinci secțiuni au fost executate în diferite puncte ale terasei, dar cu rezultate slabe. Una din ele, secțiunea VI, a căzut peste o imensă groapă, adîncă de 2,50 m. La capătul ei s-a deschis o casetă (A), în care pămîntul galben neumblat a apărut la 0,80 m adîncime. Celelalte secțiuni au fost la fel de sărace în urme de cultură și nu au reușit să scoată la iveală alte urme de construcții.

Recapitulînd cele expuse mai sus, cercetările din 1957 de la Boița au confirmat cu toată certitudinea nu numai existența aici a unor întinse ruine din epoca romană, ci și existența probabilă a unei fortificații romane. Neputîndu-se preciza întinderea și planul general al fortificației, nu putem avea nici siguranța că avem de-a face cu un singur castel sau, eventual, și cu ruinele altor construcții, de altă natură, adică nemilitare.

Sistemul de apărare exterioară a fortificației de la Boița prezintă unele particularități. Mai întîi zidul de incintă e flancat în interior, la o distanță variabilă (0,70—3,40 m) de un al doilea zid, paralel. Acesta era construit fie pe solul antic, fie chiar în agger. Cel puțin pînă la o anumită înălțime, spațiul dintre cele două ziduri era umplut cu pămînt. E posibil însă ca în partea de sus acest spațiu să fi fost gol. Zidul din interior sprijinea probabil drumul de rond, a cărui lățime corespundea cu depărtarea dintre cele două ziduri. El servea, probabil, și pentru a anihila presiunea agger-ului și a apăra deci zidul de incintă de a se prăbuși în afară. Drumul de rond era constituit fie din pămîntul de umplutură dintre cele două ziduri, fie, în cazul cînd spațiul dintre ele era gol în partea superioară, dintr-un pod de lemn. Accesul la drumul de rond se făcea prin mijlocirea pantei agger-ului, care cobora pînă la nivelul din interiorul burgului.

Asemenea ziduri paralele cu zidul de incintă au mai fost constatate și în castele de la Brețcu și de la Hoghiz, ele pîrînd să constituie o particularitate comună castrelor de pe linia Oltului transilvan și din estul Daciei superioare.

O a doua particularitate a sistemului de apărare exterioară a fortificației de la Boița, o constituie lipsa șanțului exterior. Lipsa lui pe latura de sud e foarte explicabilă, din cauza pantei naturale, care făcea superflu șanțul. Pe latura de vest, credem că tot terenul a determinat pe constructorii acestei fortificații să renunțe la nelipsitul șanț de apărare. Într-adevăr terenul fiind foarte jos, el este îmbibat de apa care se scurge spre Olt. Șanțul deci s-ar fi umplut de apă și ar fi putut chiar slăbi temelia și soliditatea zidului de incintă. Tot natura terenului a determinat pe constructori să clădească pe această latură o temelie foarte largă pentru zidul de incintă.

Zidurile de piatră în multe locuri au fost scoase aproape pînă la temelie și poate în unele porțiuni ele lipsesc cu totul. Credem că opera aceasta de distrugere s-a efectuat în evul mediu, de către feudali, spre a obține material de construcție pentru numeroasele cetăți, castele și fortificații ridicate pentru apărarea pasului Turnu Roșu. Avem și indicații pozitive în această privință. În secțiunea II, pe latura de vest, chiar la temelia zidului de incintă al castelului, în interior, s-a găsit o pipă de lut ars de tip feudal, iar în suprafața A, de la capătul secțiunii VI, s-a găsit o monedă de aur din sec. XVI. Bănuim că opera de distrugere a fost continuată într-o anumită măsură și de localnici, pentru curățirea locurilor de cultură. Așa se explică apariția în săpătură, aproape de suprafață, a unor obiecte de dată recentă, ca zăbale, cuțite de fier și chiar cinci potcoave de cai nefolosite. Cu toate acestea în unele locuri zidurile de incintă și construcțiile care le întrerup sînt bine păstrate.

De aceea credem că, continuarea săpăturilor, cu mijloace financiare mai mari și cu o pregătire mai îngrijită a condițiilor de lucru și cercetare, vor putea duce la rezultate satisfăcătoare, menite în primul rînd a stabili forma și orientarea pe teren a fortificației, precum și precizarea caracterului celorlalte construcții semnalate.

O scădere a rezultatelor cercetărilor din 1957 e constituită de lipsa oricărei urme scrise în descoperiri. Deși s-a scos la iveală o mare cantitate de cărămizi și țigle, nici una nu purta ștampila care ne-ar fi pus în situația de a cunoaște mai bine caracterul tuturor acestor construcții. Amintim că nici în castrul de la Rîșnov nu am găsit nici o cărămidă sau țiglă cu ștampilă. Cu toate acestea cercetările viitoare ar putea scoate la iveală unele documente care să ne ajute la cunoașterea istoriei acestei fortificații.

Deocamdată constatăm că prin poziția sa geografică, la circa 1 km depărtare de gura pasului Turnu Roșu, fortificația romană de la Boița avea o deosebită însemnătate pentru apărarea granițelor provinciei, avînd de supravegheat importantul pas care unea cele două Dacii, din interiorul arcului carpatic și de la sud de Carpați. Așezarea sa pe teren corespunde aceleia a unui castru roman, fiind situată în valea Oltului, aproape de rîu, pe marginea drumului spre Apulum și în fața pasului pe care trebuia să-l apere la nevoie.

Identificarea ruinelor romane de la Boița cu localitatea antică *Caput Stenarum* este aproape sigură, ea întrunind consensul aproape unanim al cercetătorilor de pînă acum. Prin verificarea existenței unei fortificații romane la Boița, această identificare primește o confirmare și mai convingătoare.

6. CONSIDERAȚII FINALE

O dată cu sfîrșitul campaniei din anul 1957, sîntem de părere că cercetările de la Cașolț pot fi considerate încheiate. Continuate timp de patru ani (1954—1957), aceste cercetări au avut asemenea rezultate, încît nu numai cele mai importante probleme, ci chiar cele mai interesante detalii și-au găsit rezolvarea lor satisfăcătoare. Materialul arheologic rezultat din aceste săpături este de asemenea îndestul de bogat și de variat.

În *necropola daco-romană*, care a format obiectivul inițial și principal al șantierului, s-au cercetat în total 66 de tumuli, față de cei aproximativ 152 tumuli săpați sau răscoliți anterior. Intacți au mai rămas 81 de tumuli, dar cea mai mare parte din ei nu ar putea fi săpați decît dacă s-ar tăia stejarii, uneori cîte cinci, care au crescut pe ei. De altfel, socotim că rezultatele obținute pînă acum sînt satisfăcătoare și că rezultate noi cu greu ar mai putea fi obținute.

De asemenea așezarea contemporană a fost cercetată în așa măsură încît au putut fi lămurite caracterul și principalele probleme care se leagă de existența ei. Desigur că rezultatele sînt departe de a putea fi considerate ca pe deplin satisfăcătoare, dar însuși caracterul păstoresc al așezării, cu locuințe sau colibe situate la distanță unele de altele, apoi terenul împădurit și proasta stare de conservare a urmelor de cultură nu lasă să se spered rezultate mai bune de la eventualele noi cercetări.

Cercetările din *necropola hallstattiană de la Trei Mormiști* de asemenea trebuie să fie considerate încheiate, deoarece, prin cercetarea a nouă tumuli în total, la care trebuie să adăugăm alți doi săpați la mijlocul secolului trecut, nu au mai rămas necercetați decît vreo cinci tumuli care nu pot fi săpați, fiind acoperiți

cu copaci. Rezultatele obținute pînă acum, contrar celor obținute de cercetătorii din trecut, care erau negative, pot fi considerate satisfăcătoare, ele lămurind caracterul acestei necropole și încadrarea sa cronologică.

Singurul obiectiv a cărei cercetare a rămas necompletă este așezarea neolitică tîrzie de la Poiana în Pisc. Cercetările de pînă acum au dat rezultate foarte bune, dar așezarea, prin epoca de cînd datează, rămîne în afara scopurilor și a obiectivelor urmărite de colectivul șantierului. Aici cercetările urmează să fie continuate în colaborare și prin mijloacele financiare ale Muzeului Brukenthal din Sibiu.

De asemenea la Boița, săpăturile începute în 1957 au fost efectuate în colaborare și prin mijloacele financiare puse la dispoziție de Muzeul Brukenthal care intenționează să asigure continuarea săpăturilor în viitor.

Un alt obiectiv atacat de colectivul șantierului nostru l-a constituit așezarea dacă de la Arpașul de Sus, unde cercetări s-au efectuat în 1954 și 1955. Rezultatele obținute au fost foarte bune, cu toate acestea săpăturile au fost întrerupte din motive de ordin financiar, ca și din unele neajunsuri care rezultau în desfășurarea cercetărilor din faptul că în această așezare se lucra numai la sfîrșitul unei campanii, un timp prea scurt. Întrucît în Transilvania așezarea dacă de la Arpașul de Sus pare să fie, acum cel puțin, unica așezare de acest fel, foarte bogată în urme materiale, cunoscută sau care poate fi săpată, reluarea cercetărilor arheologice într-un viitor apropiat se impune.

M. MACREA

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В КАШОЛЦЕ-БОИЦЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В 1957 г. коллектив научно-исследовательских работ провел раскопки в Кашолце, а именно в дако-римском курганном могильнике, в современном ему поселении, в гальштатском могильнике «Трей Морминци» и в поздне-неолитическом поселении в Пояне-ын-Писк, начав в то же время исследование римского castrum в Боице, расположенном перед перевалом Турну-Рошу.

В дако-римском могильнике было раскопано еще 13 курганов, причем были сделаны новые наблюдения и констатации и были собраны новые материалы. В большинстве курганов погребальное кострище раскладывалось непосредственно на земле, без какого-либо устройства соответствующей площадки; все же было установлено, что в трех курганах сначала была вырыта квадратная с закругленными краями яма, над которой был разложен костер; в яму падали и сохранялись остатки после трупосожжения вместе с приношениями. В некоторых погребениях были обнаружены обычно находящиеся в них кремни для добывания огня и маленькие ямки у конца костра, которые также служили для его зажигания. В одном из погребений (Т LVIII—65) совершенно не было следов огня и горения. Лишь в насыпи было найдено несколько фрагментов керамики и целая миска, а вне периметра насыпи — бронзовая монета времен Фаустины Старшей. Здесь, по-видимому, имело место заочное захоронение.

В двух погребениях были обнаружены и вторые очаги, служившие для подготовки погребального пира. Погребение LIX (53) имело два погребальных кострища в соответствии с двумя одновременными захоронениями. Ни один из очагов не расположен в центре кургана, но оба находятся в одной и той же насыпи. Основное погребение имело под костром яму. Кроме сосудов с приношениями, среди прочего инвентаря была найдена золотая серьга и конец серебряной фибулы. Второй очаг был меньше и не имел целых жертвенных сосудов. Оба погребения в одном из курганов современные и, по всей вероятности, принадлежат матери и ребенку.

То, что в одном из небольших курганов были найдены украшения из драгоценных металлов, доказывает, что такие же украшения должны были находиться и во многих других

погребениях, ограбленных в древности. Ясным и интересным свидетельством является каменный ящик из погребения T IX (79) (рис. 8). Ящик хорошо сохранился, но крышка сломана и содержимое выкрадено. Ограбление было произведено вскоре после захоронения и кем-то, кто хорошо знал не только о содержимом ящика, но и о месте захоронения (он находился не в центре насыпи, а несколько к краю). Поэтому грабитель вырыл воронкообразную яму прямо над ящиком из которого были забраны все драгоценности, в то время как жертвенные сосуды остались нетронутыми.

Среди раскопанных погребений ограбленными еще в древности оказались 8, поэтому в них не было найдено целых жертвенных сосудов и ценного инвентаря, несмотря на то что некоторые погребальные очаги хорошо сохранились.

В поселении римской эпохи было произведено много разрезов и вскрыта поверхность участка к востоку от нынешнего питомника, слева от речки Хиджичу. Были обнаружены два жилища: одно с очагом и значительными следами культуры и другое на участке A, характеризующееся наличием речной гальки, использованной, по-видимому, для пола, а может быть и для замощения снаружи вокруг стен. Следы этого жилища (рис. 14) поражают своим сходством со следами дакийских жилищ в Арпашуле-де-Сус (см. *Materiale*, IV, 1957 г., стр. 145 и сл., рис. 19 и 20). По-видимому, это тип дакийского жилища в горной зоне, сохранившийся и в римскую эпоху.

Найденный археологический материал относится к римской эпохе. Керамика частично аналогична найденной в могильнике. Здесь же найдены и сосуды, сработанные вручную, среди которых некоторые безусловно дакийского изделия и украшены поясом с ячейками и кнопками. Было также найдено несколько фрагментов римских кирпичей и несколько железных типично римских изделий, среди которых и наконечник копья.

Из произведенных донныне исследований вытекает, что поселение состояло из единичных домов и хижин, расположенных далеко друг от друга, вокруг которых находился двор, вероятно, с навесами для рогатого скота или овец. Поселение носит пастушеский характер, в частности овцеводческий, чем и объясняется такая разбросанность домов, что весьма сильно затрудняет археологические раскопки.

В галыштатском некрополе был вскрыт один из трех больших курганов, известных под наименованием «Трей Морминци», который в прошлом был безрезультатно исследован И. Ф. Нейгебауром и К. Гоосом. Констатируется, что проведенная в 1850 г. через середину кургана траншея не затронула ни одного погребения. В южной половине холма было обнаружено погребение ребенка с труположением в каменном ящике, и в той же части, ближе к краю, еще одно погребение с трупосожжением, причем урна была вложена в яму, вырытую впоследствии в курганной насыпи.

Было доказано, что и группа трех крупных кургана имеет погребения того же типа и той же эпохи, как и прочие погребения этого некрополя. Инвентарь погребений в этих трех курганах несколько не богаче, чем в прочих крупных курганах, как это можно было предполагать.

В позднем неолитическом поселении в Пояне-ын-Писк были вскрыты следы наземного жилища с ямой-землянкой и с культовой ямой.

Жилище было четырехугольным, размером в 3 × 4 м. Стены были сделаны из бревен и прутьев, облепленных мятой глиной. Пол был глинобитный, но без бревен, как в поселениях сферы культуры Триполье-Кукутени.

Культовая яма была обнаружена вне жилища, у края поселения. Она углубляется на 1,30 м от нынешней поверхности, проникая на 20—30 см и в материк. Дно имеет круглую форму диаметром в 1 м. На дне ямы найден уголь с обожженными и поломанными костями, намеренно разбитые сосуды, а поверх них несколько целых сосудов с зерном; обнаружены также остатки очага. Поверх этих сосудов были положены две плиты из песчаника и глиняная имитация топора с отверстием для рукоятки (рис. 25 и 26). В яме, следовательно, находились остатки жертвоприношения и приношений неолитического поселения богу огня, очага и плодородия земли, по-видимому, богу олицетворявшему собою природу как источник жизни. Подобные жертвенные ямы известны и в поселениях сферы культур Триполье-Кукутени.

Археологический материал состоит из керамики и, в первую очередь, из сосудов и зооморфных и антропоморфных статуэток, тесаных кремневых и обсидиановых изделий, а также и из нескольких каменных шлифованных топоров с отверстием. Наибольшая часть находок относится к Трансильванской культуре расписной керамики; однако количество расписных сосудов очень невелико вследствие разрушения росписи кислотами лесной почвы. В керамике наблюдается идентичность с керамикой поселений культуры Ариушд. Связь с культурой Ариушд-Кукутени является вполне естественной в этом поселении, расположенном на пересечении сфер распространения обеих культур. Фрагменты керамики типа Криш, характерные

для фазы Джулешти культуры Боян, а также и докукутенской фактуры, связаны, по-видимому, с генезисом трансильванской культуры расписной керамики. Фрагменты керамики типа Коцефени были выявлены лишь в верхнем горизонте культурного слоя.

В Боице исследованиями подтверждено существование римского укрепления на правом берегу реки Олта, на террасе, возвышающейся лишь на 3—4 м над речной поймой. Разрезами были обследованы лишь его западная и южная стороны. Защитная стена толщиной в 0,80 м дублируется второй такой же толщины стеною, расположенной внутри на расстоянии от 0,70 до 3,40 м от первой. Фундамент второй стены выше, чем первой. Она шла вокруг всего сооружения. Позади стены находился *agger*, ширина которого, считая от внешней стороны, была 8,35 м. Снаружи рва не имеется. Отсутствие рва объясняется самим профилем участка со склоном на южной стороне до поймы Олта и присутствием воды на западной стороне, в результате чего ров мог бы быстро наполняться водою, которая могла угрожать фундаменту самих стен.

Во многих местах стены строений были разрушены до основания, в то время как в других они хорошо сохранились. На южной стороне обнаружено одно большое строение, которое было вскрыто лишь частично.

Не обнаружен еще ни один клейменный кирпич либо черепица, так что до сих пор неизвестно, какая из воинских частей здесь стояла.

Своим положением у горного прохода Турну-Рошу укрепление имело, вероятно, весьма большое значение для защиты этой дороги и границ провинции. Древним наименованием этой местности, по-видимому, было *Caput Stenarum*, упоминаемый в *Tabula Peutingeriana*.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — Кашолц. Дако-римский курганный могильник. План погребения T LXIV-8. Погребальное кострище в южной части насыпи.
- Рис. 2. — Дако-римский курганный могильник. План T LXIII-52. Погребальное кострище посередине с дополнительным очагом на краю насыпи.
- Рис. 3. — Дако-римский курганный могильник. T LIII-40. Погребальное кострище и жертвенные сосуды.
- Рис. 4. — Дако-римский курганный могильник. T LXII-47. Погребальное кострище и жертвенные сосуды.
- Рис. 5. — Дако-римский курганный могильник. T LXII-47. Главный сосуд *in situ*.
- Рис. 6. — Дако-римский курганный могильник. T LXV-2. Жертвенные сосуды погребального кострища.
- Рис. 7. — Дако-римский курганный могильник. T LX-79. Погребальное кострище и каменный ящик.
- Рис. 8. — Дако-римский курганный могильник. T LX-79. Погребальное кострище и каменный ящик.
- Рис. 9. — Дако-римский курганный могильник. T LIX-53. План кургана с двумя погребальными кострищами (I и II).
- Рис. 10. — Дако-римский курганный могильник. T LIX-53. Погребальное кострище I.
- Рис. 11. — Дако-римский курганный могильник. T LIX-53. Глиняная кружка с ручкой.
- Рис. 12. — Дако-римский курганный могильник. Инвентарь погребений LIX-53. (1—12, 19) и LX-79 (13—18).
- Рис. 13. — План участка с разрезами поселения римской эпохи в Гура-Хиджиулуй.
- Рис. 14. — Поселение римской эпохи в Гура-Хиджиулуй. Участок A, вымощенный галькой, и следы жилья.
- Рис. 15. — Металлические изделия из поселения римской эпохи в Гура-Хиджиулуй.
- Рис. 16. — Гальштатский могильник (B). План T IX.
- Рис. 17. — Гальштатский могильник (B). Каменный ящик из погребения с труположением в T IX.
- Рис. 18. — План участка поселения в Пояне-ын-Писк.
- Рис. 19. — Жилище A в поселении в Пояне-ын-Писк.
- Рис. 20. — Керамика из поселения в Пояне-ын-Писк.
- Рис. 21. — Глиняные статуэтки из поселения в Пояне-ын-Писк.
- Рис. 22. — Керамика из поселения в Пояне-ын-Писк.
- Рис. 23. — Поселение в Пояне-ын-Писк. Керамика Джулештской фазы культуры Боян.
- Рис. 24. — Поселение в Пояне-ын-Писк. Культовая яма из разреза V.
- Рис. 25. — Поселение в Пояне-ын-Писк. Сосуды и глиняный топор из ямы для жертвоприношений.
- Рис. 26. — Боица. План участка римского *castrum*.
- Рис. 27. — Профиль разреза I на западной стороне террасы.
- Рис. 28. — Две каменные стены на западной стороне *castrum* в разрезе I.
- Рис. 29. — Профиль разреза V на южной стороне террасы.
- Рис. 30. — Две стены террасы на южной стороне в разрезе V, вид изнутри.
- Рис. 31. — План стен южной стороны террасы против разреза V.
- Рис. 32. — Боица. План постройки на южной стороне террасы.
- Рис. 33. — Перспективный вид на ту же постройку (восточная сторона).
- Рис. 34. — Вид на ту же постройку вместе с окружающей стеной.
- Рис. 35. — Внутренний конец окружающей стены у постройки на южной стороне террасы.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE CAŞOLT-BOIȚA

RÉSUMÉ

Le collectif du chantier a continué en 1957 ses recherches à Caşolt, à savoir dans la nécropole daco-romaine et dans la station contemporaine, dans la nécropole hallstattienne de Trei Morminţi et dans la station de la dernière période néolithique, de Poiana în Pisc. On a commencé en même temps l'exploration du présumé camp romain de Boiţa, situé devant le col de Turnu Roşu.

Nécropole daco-romaine. Treize autres tumulus ont été fouillés. On y a fait de nouvelles observations et récolté des matériaux nouveaux. En ce qui concerne la majorité des tumulus, le bûcher funéraire avait été élevé à même le sol antique, sans aménagement préalable du terrain. Cependant, dans trois tumulus, il a été constaté à nouveau que sous le bûcher on avait d'abord creusé une fosse, de forme quadrilatère, à angles arrondis, où sont tombés et se sont conservés les restes de l'incinération, ainsi que les offrandes qui avaient été déposées. Dans certains tumulus, on a derechef trouvé comme de juste les silex qui avaient servi à allumer le feu, et une petite excavation à chaque extrémité de la sole du bûcher, qui avait également servi à allumer le feu sous le bûcher. Un tumulus (T LVIII-65) était totalement dépourvu de traces de feu ou de combustion. Ce n'est que dans le tumulus qu'on a trouvé quelques fragments de céramique et une écuelle entière et, à l'extrémité du périmètre du tumulus, une monnaie de bronze de Faustina Senior. Il s'agit probablement d'un cénotaphe.

Dans deux tumulus, on a également trouvé les âtres secondaires utilisés pour la préparation du banquet funéraire. Le tumulus LIX (53) renfermait deux âtres funéraires, correspondant à deux enterrements concomitants. Aucun de ces âtres n'est situé au centre du tumulus. La tombe principale était pourvue d'une fosse sous le bûcher. Outre les vases d'offrande, on a trouvé, entre autres objets d'inventaire, une boucle d'oreille en or et l'extrémité d'une fibule d'argent. Le second âtre funéraire était plus petit et sans vases d'offrande entiers. Ces deux tombes du même tumulus sont contemporaines et semblent appartenir à une mère et à son enfant.

Le fait que des objets de parure en métal précieux ont été trouvés dans un tumulus de dimensions réduites est un indice certain que les nombreuses autres tombes, pillées dans l'antiquité, contenaient également de tels objets. La ciste du tumulus T LX(79) (fig. 8) fournit une preuve claire et péremptoire de ce pillage. La ciste proprement dite est bien conservée, mais son couvercle est brisé et son contenu a été pillé. Le pillage a eu lieu très tôt après l'inhumation et celui qui en fut l'auteur connaissait à coup sûr non seulement le contenu de la ciste, mais aussi son emplacement dans le tumulus (elle se trouve non pas au milieu du tertre, mais un peu sur le côté). C'est pourquoi le sacrilège a pratiqué un trou en forme d'entonnoir qui a abouti directement à la ciste, qui fut vidée de son contenu précieux, tandis que les vases d'offrande, déposés sur l'âtre funéraire, sont restés intacts.

Huit autres tumulus fouillés cette année avaient été également violés dans l'antiquité. C'est pourquoi ils sont dépourvus de vases d'offrande entiers ainsi que d'objets d'inventaire de quelque prix, encore que l'âtre funéraire de certains d'entre eux se soit bien conservé.

Station de l'époque romaine. Plusieurs sections ont été pratiquées dans cette station et une certaine surface du terrain situé à l'Est de la Pépinière actuelle, à gauche du ruisseau de Higiu, a été déblayée. On y a surpris deux habitations, l'une avec un âtre et d'abondantes restes anciens autour d'elle; l'autre (sur la surface A) est caractérisée par la présence de galets de rivière ayant probablement servi à paver l'habitation et peut-être encore le long des parois à l'extérieur. Les restes de cette habitation (fig. 14) offrent une frappante ressemblance avec les vestiges d'habitation de l'établissement dace d'Arpaşul de Sus (cf. « Materiale », IV, 1957, p. 145 sqq. et fig. 19 et 20). C'est probablement le type d'habitation dace de la région des montagnes, qui s'est conservé à l'époque romaine.

Le matériel archéologique qui a été trouvé appartient à l'époque romaine. La céramique est en partie identique à celle de la nécropole. Mais on y trouve aussi des vases façonnés à la main, dont certains d'une authentique facture dace, ornés de bandes d'alvéoles et de boutons. On y a encore récolté quelques fragments de briques romaines, ainsi que des objets de fer typiquement romains, dont une pointe de lance.

Il résulte, des fouilles pratiquées jusqu'ici que cette station se composait de maisons ou de cabanes isolées, situées à une assez grande distance les unes des autres et autour desquelles s'étendaient les dépendances, consistant probablement en abris pour le gros bétail ou les moutons. Cette station accuse un caractère pastoral; c'est une station de bergers avant tout. Cela explique la

grande dispersion des exploitations, fait qui représente une grande difficulté pour les recherches archéologiques.

Nécropole hallstattienne. Pour compléter les renseignements que l'on détenait déjà, on y a fouillé l'un des trois grands tumulus connus sous le nom de « Trei Morminți », lesquels avaient déjà été étudiés jadis, sans résultats, par I. F. Neigebaur et par C. Gooss. On a pu constater que la tranchée pratiquée en 1850 au milieu du tumulus n'avait abouti à aucune tombe. Une tombe à inhumation à ciste, ayant appartenu à un enfant, a été découverte dans la moitié Sud du tertre et, du même côté, près du bord, on a identifié une seconde tombe à incinération à urne, introduite ultérieurement grâce à une excavation pratiquée dans le tumulus.

Il a été prouvé de cette façon que le groupe des trois grands tumulus renfermait également des tombes, du même type et de la même époque que les autres tumulus de cette nécropole. L'inventaire des tombes de ces trois grands tertres n'est en rien plus riche que celui des autres grands tumulus, comme on aurait pu le croire.

Station de Poiana în Pisc (de basse époque néolithique). Les fouilles de cette année ont mis au jour les traces d'une habitation de surface flanquée d'un fond de cabane, et une fosse destinée au culte.

L'habitation, quadrilatère (3 m × 4 m), avait des parois faites d'un squelette de poteaux et de branchages, recouvert d'argile bien pétrie. Le pavement était de terre battue et non de pièces de bois, comme dans les stations de l'aire Cucuteni-Tripolje.

La fosse destinée au culte a été découverte, isolée de toute habitation, à la lisière de la station. Elle descend jusqu'à 1^m 30 de la surface actuelle du sol et pénètre également à 20 ou 30 cm environ dans la terre vierge. Son fond, de 1 m de diamètre, est circulaire. Au fond de cette fosse se trouvaient des charbons mêlés à des ossements calcinés et brisés, puis des vases intentionnellement brisés, et, par-dessus, quelques vases entiers qui contenaient des grains de céréales, ainsi que les restes d'un âtre. Par-dessus ces vases, il y avait deux plaques en grès et le simulacre en terre cuite d'une hache à trou d'emmanchement (fig. 25 et 26). Cette fosse renfermait donc les restes d'un sacrifice et des offrandes faites par la communauté néolithique à quelque divinité du feu, du foyer et de la fertilité du sol, par conséquent à une divinité qui représentait la nature en tant que source de vie. On connaît également des fosses de sacrifice de ce genre dans les stations appartenant à l'aire de la civilisation de Cucuteni-Tripolje.

Le matériel archéologique comprend beaucoup de céramique — en premier lieu des vases, mais aussi des statuettes, zoomorphes ou anthropomorphes — puis des objets en pierre (en silex et en obsidienne), ainsi que quelques haches polies et perforées. La majeure partie de ce matériel archéologique est caractéristique de la civilisation à céramique peinte de Transylvanie, bien que les vases peints soient peu nombreux à cause de la destruction de la peinture par les acides du sol. Mais on constate dans les formes céramiques des apparitions identiques à celles connues des stations du type Ariuşd. Les relations avec la civilisation d'Ariuşd-Cucuteni sont très naturelles dans cette station, située au point d'interférence des aires des deux civilisations. Les fragments céramiques de tradition Criş, ceux qui sont caractéristiques de la phase Giuleşti de la civilisation de Boian, et ceux de facture précucuténiennne sont probablement en relation avec la genèse de la civilisation transylvaine à céramique peinte. En échange, les fragments sporadiques de céramique de type Coţofeni ne sont apparus que dans le niveau supérieur de la couche de civilisation.

Boiţa. Les recherches ont confirmé l'existence d'une fortification romaine sur la rive droite de l'Olt, sur une terrasse qui s'élève à 3 – 4 m à peine au-dessus de la forêt inondable qui borde la rivière. Des sections ont été pratiquées sur les côtés Est et Sud du tertre. Le mur d'enceinte d'une épaisseur de 0^m 80 est doublé d'un second mur, de même épaisseur, situé à l'intérieur à une distance variant de 0^m 70 à 3^m 40. Les fondations de ce second mur sont situées plus haut que celles du mur d'enceinte. Il défendait le chemin de ronde. Derrière lui se trouvait l'agger, dont la largeur, comptée à partir du mur d'enceinte, était de 8^m 35. Par devant, c'est-à-dire à l'extérieur, le fossé manque. L'absence de fossé s'explique par la nature du terrain, en pente, qui s'étend jusqu'à la forêt inondable des bords de l'Olt, riche en eau sur le côté Ouest, de sorte qu'un fossé se serait rapidement rempli d'eau et aurait même pu menacer les fondations du mur d'enceinte.

En de nombreux points, les murs de la fortification ont été détruits jusqu'à la base, tandis qu'ils subsistent ailleurs en bon état. Une assez grande construction, a été identifiée sur le côté Sud. Elle n'a été dégagée qu'en partie.

Les briques et les tuiles ne portent pas d'estampille, de sorte qu'il n'a pas été possible d'identifier les troupes qui ont stationné dans cette fortification.

Situé devant le défilé de Turnu-Roşu, cette station jouait probablement un grand rôle dans la défense de ce col et de la frontière de la province. Il est à peu près certain que le nom antique de la localité était *Caput Stenarum*, qui figure dans la Table de Peutinger.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Caşolt. Nécropole daco-romaine. Plan du tumulus LXIV—8, montrant l'âtre funéraire déplacé vers le bord méridional du tertre.
- Fig. 2. — Nécropole daco-romaine. Plan du tumulus LXIII—52, montrant l'âtre funéraire au milieu du tertre et l'âtre secondaire à son extrémité.
- Fig. 3. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LIII—40: l'âtre funéraire et les vases d'offrande.
- Fig. 4. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LXII—47: l'âtre funéraire et les vases d'offrande.
- Fig. 5. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LXII—47: vase principal *in situ*.
- Fig. 6. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LXV—2: vases d'offrande sur l'âtre funéraire.
- Fig. 7. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LX—79: âtre funéraire et ciste.
- Fig. 8. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LX—79: âtre funéraire et ciste (photographie).
- Fig. 9. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LIX—53: plan du tumulus montrant les deux âtres funéraires (I et II).
- Fig. 10. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LIX—53: l'âtre funéraire n^o. I.
- Fig. 11. — Nécropole daco-romaine. Tumulus LIX—53; pot à anse en terre cuite.
- Fig. 12. — Nécropole daco-romaine: objets du mobilier archéologique des tombes LIX—53 (1—12, 19) et LX—79 (13—18).
- Fig. 13. — Esquisse du terrain avec les sections de la station d'époque romaine de Gura Higiului.
- Fig. 14. — Station de l'époque romaine, à Gura Higiului: la surface A, pavée de gros galets de rivière et avec traces d'habitation.
- Fig. 15. — Objets en métal de la station d'époque romaine de Gura Higiului.
- Fig. 16. — Nécropole hallstattienne (B), plan du tumulus IX.
- Fig. 17. — Nécropole hallstattienne (B). Tombe à inhumation à ciste, du tumulus IX.
- Fig. 18. — Croquis du terrain de la station de Poiana în Pisc.
- Fig. 19. — L'habitation A de la station de Poiana în Pisc.
- Fig. 20. — Céramique de la station de Poiana în Pisc.
- Fig. 21. — Figurines en terre cuite de la station de Poiana în Pisc.
- Fig. 22. — Céramique de la station de Poiana în Pisc.
- Fig. 23. — Station de Poiana în Pisc: céramique de la phase Giuleşti de la civilisation de Boian.
- Fig. 24. — Station de Poiana în Pisc: fosse servant au culte; section V.
- Fig. 25. — Station de Poiana în Pisc: vases et haches en terre cuite de la fosse ayant servi au sacrifice.
- Fig. 26. — Boiţa. Croquis du terrain de la station romaine.
- Fig. 27. — Profil de la section I du côté Ouest du camp.
- Fig. 28. — Les deux murs en pierre du côté Ouest du camp, dans la section I.
- Fig. 29. — Profil de la section V du côté Sud de la terrasse.
- Fig. 30. — Les deux murs de l'enceinte de la terrasse côté Sud, section V, vus de l'intérieur.
- Fig. 31. — Plan des murs du côté Sud de la terrasse à hauteur de la section V.
- Fig. 32. — Plan de la construction située sur le côté Sud de la terrasse.
- Fig. 33. — Perspective de la même construction (partie Est).
- Fig. 34. — Vue de la même construction et du mur circulaire.
- Fig. 35. — Extrémité intérieure du mur circulaire de la construction située sur le côté Sud de la terrasse.